

ระบบเครือญาติที่บ้านโตนด: ระบบกรรมสิทธิ์และการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบริเวณ เทือกเขาบูโด

มะลิซอ โชะมะตะ
งามพล จะปากียา

-๑-

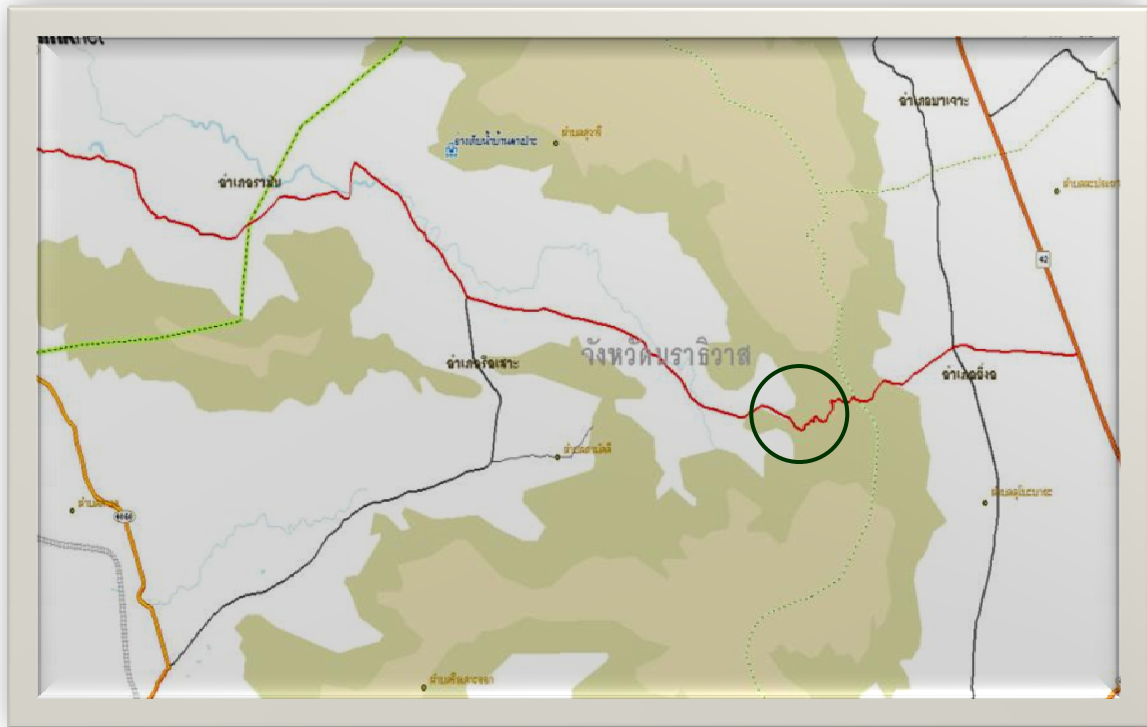
บ้านตะโหนด ชุมชนเก่าแก่เชิงเขาบูโด

บ้านโตนดตั้งอยู่บนพื้นที่ราบเชิงเขาระหว่างเทือกเขา บูโด และภูเขา เปะแอหลง ชาวบ้านที่นี่เรียกเขาบูโด ว่า บูเก๊ะทิลเด ซึ่งหมายถึงภูเขาที่อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน บูโดเป็นเทือกเขาที่มีทรัพยากรและสัตว์ป่านานาชนิด ที่สำคัญคือยังคงมีนกเงือกซึ่งเป็นดัชนีแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าและขุนเขาได้เป็นอย่างดี

ที่ตั้งของหมู่บ้านโตนดอยู่บนเส้นทางเดินทางสมัยโบราณที่สำคัญเพราะอยู่ในเส้นทางผ่านช่องเขา ระหว่างเมืองรามันกับเมืองยังอโนอดีต อีกทั้งมีร่องรอยความเก่าแก่ของชื่อสถานที่และธรรมชาติของชุมชนที่อยู่บนเส้นทางการเดินทางเห็นได้จากชื่อหมู่บ้านซึ่งเป็นภาษาไทย คำว่า “โตนด” หมายถึงต้นตาลหรือตาลโตนด มักใช้เป็นชื่อหมู่บ้านในท้องถิ่นที่ใช้ภาษาไทย ในขณะที่ผู้คนบ้านโตนดทั้งหมดเป็นคนเชื้อสายมลายู สันนิษฐานได้ว่า อาจเคยมีการตั้งถิ่นฐานที่บ้านโตนดมาช่วงหนึ่งก่อนที่คนเชื้อสายมลายูจะเข้ามาสร้างหมู่บ้านในบริเวณนี้

กลุ่มบ้านโตนดปัจจุบันอยู่ในเขตปกครองอยู่ในตำบลสุวารี อำเภอเรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส เส้นทางคมนาคมสู่บ้านตะโหนดมี ๓ ทาง คือ ทางแรก จากอำเภอสายบุรีมุ่งสู่อำเภอเรือเสาะเลี้ยวสู่ถนนสายรองที่บ้านพะปุโงะห์ ตำบลเกะรือ อำเภอรามัน ถนนเลียบบเชิงเขาระยะทางประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ทางที่สอง จากตัวอำเภอเรือเสาะสู่ตำบลสุวารี ระยะทางประมาณ ๑๒ กิโลเมตร และทางที่สาม จากทางหลวงสายปัตตานี-นราธิวาส เลี้ยวสู่ถนนสายรองที่บ้านบลูกาสะนอ ตำบลตะปอเยาะ อำเภอยังอ เข้าตามเส้นทางเลียบบเชิงเขาอีกประมาณ ๑๐ กิโลเมตร

กลุ่มบ้านโตนดมีพื้นที่รวมกันประมาณ ๖๗.๒๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๔๐,๐๖๐ ไร่ แบ่งตามเขตปกครองเป็นหมู่ ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านตะโหนด มี ๑๓๔ ครัวเรือน แบ่งเป็น ชาย ๑๕๕ คน หญิง ๒๐๐ คน บ้านปอเนาะ มี ๕๘ ครัวเรือน แบ่งเป็นชาย ๑๓๖ คน หญิง ๑๓๗ คน บ้านกูโบร์ มี ๑๐๕ ครัวเรือน แบ่งเป็น ชาย ๑๖๕ คน หญิง ๑๘๕ คน แต่โดยความเป็นจริงแล้วยังมี บ้านดือเยะฮะยิ ซึ่งรวมกับบ้านตะโหนด พื้นที่ของหมู่บ้านต่างๆ มีประมาณ ๑๑,๒๔๔ ไร่ แบ่งเป็น บ้านเรือน สถานที่ราชการ และโรงเรียน พื้นที่เพาะปลูกพืชมีประมาณ ๒๖,๒๕๘ ไร่ แบ่งเป็น ทำสวนยางพารา สวนผลไม้ และนาข้าว ตามลำดับ ชาวบ้านส่วนใหญ่กว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์ ทำสวนยางเป็นหลักที่เหลื่อมอาชีพค้าขาย รับจ้างและรับราชการ

แผนที่แสดงที่ตั้งของบริเวณบ้านตะโหนดที่ตั้งอยู่บริเวณช่องเขาเทือกเขาบูโด
ซึ่งกำลังสร้างถนนในปัจจุบันสายยะลา-นราธิวาสผ่านอำเภอเมือง

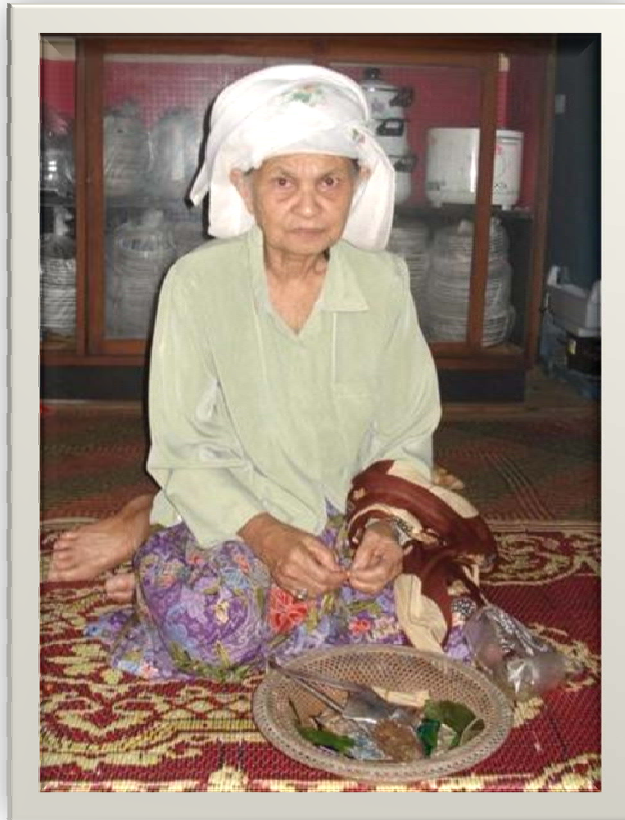
ภูมิทัศน์ท้องถิ่นบ้านโหนด
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านตะโหนด

ในเขตบ้านตะโหนดมีลำน้ำ *จาเราะบมาล* ซึ่งมีต้นน้ำจากเทือกเขาบูโดไหลผ่าน ชุมชนเริ่มแรกตั้งอยู่ริมน้ำแต่ต่อมาเกิดน้ำป่าหลากและท่วมบ่อยๆ ทำความเสียหายแก่บ้านเรือนและสัตว์เลี้ยง ชาวบ้านจึงอพยพย้ายมาอยู่ที่ราบเชิงเขาใกล้ภูเขาเปาะแอล ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของบ้านตะโหนดและบ้านกูโบร์ในวันนี้

ร่องรอยของการตั้งถิ่นฐานเริ่มแรกก่อนที่ชาวบ้านที่เป็นชาวมลายูมุสลิมจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานพบว่า ชื่อคลอง *จาเราะบมาล* [*carok beghalo*] แปลว่า “คลองพระพุทธรูป” มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาบูโด คลองนี้เป็นคลองสายหลักของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านตะโหนด พื้นที่เรียกว่า “*บาโงดูกู*” [*bango duku*] เป็นเนินสูงเต็มไปด้วยต้นดูกู เป็นที่ตั้งของวัดร้างมาก่อนและมีต้นมะพร้าว ๒ ต้นอยู่หน้าวัด ชาวบ้านเล่าต่อกันว่า พระสงฆ์รูปสุดท้ายหนีออกจากวัดเนื่องจากกลัวโจรปล้นและได้นำเอาพระพุทธรูปทองคำที่มีอยู่ทิ้งลงในพรุ ที่มีชื่อเป็นภาษามลายูถิ่นว่า “*บาโรห์ฆามูหุ*” คำว่า *บาโรห์* หมายถึง “พรุ” ส่วนคำว่า *ฆามูหุ* เป็นชื่อของต้นไม้ชนิดหนึ่งบริเวณบ้านตะโหนดจึงมีร่องรอยทั้งชื่อที่เป็นคำในภาษาไทย ทั้งมีวัดร้างทางพุทธศาสนาที่ยืนยันถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมเชิงเขาซึ่งมีพื้นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์สำหรับทำนาปลูกข้าว ก่อนที่ชาวบ้านตะโหนดซึ่งเป็นชาวมลายูจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานต่อมา

สันนิษฐานว่า น่าจะอยู่ในสมัยเจ้าเมือง ๘ หัวเมือง บ้านตะโหนดเป็นเขตพื้นที่ปกครองในเขตเมืองรามันซึ่งเจ้าเมืองรุ่นปู่ของ *รายาจาแว* และส่งคนไปหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนาหลวง จนมาพบพื้นที่นาบ้านตะโหนด ดังนั้น นาส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจึงเคยเป็นนาของเจ้าเมืองมาก่อน *รายาจาแว* ซึ่งเป็นหลานปู่ของเจ้าเมืองรามันต่อมาได้แต่งงานกับหญิงสาวชาวบ้าน *บือเงาะห์* และเปลี่ยนชื่อเป็น *ราญอูปูแว* ในภายหลัง ท่านผู้นี้มีบทบาททางการปกครองและให้ความสนิทสนมกับชาวบ้านมาก

ที่ราบเชิงเขาบูโดที่บ้านตะโหนดนี้เจ้าเมืองรามันนิยมเข้ามาล่าสัตว์และจับปลาในเดือน ๕ ซึ่งตรงกับเดือนเมษายนของทุกปี เพราะพื้นที่จะมีบึงน้ำขนาดใหญ่ที่ลึกมากหรือ *ดูโปิ๊ะ* คณะของเจ้าเมืองรามันจะเอาช้างและผู้ติดตามมาที่ดูโปิ๊ะในบ้านตะโหนดแล้วให้น้ำช้างลงไปกว่นน้ำให้ขุ่นแล้วจึงให้ชาวบ้านลงไปจับปลาเป็นวิธีการที่เจ้าเมืองชอบมาก ต่อมาลูกหลานของเจ้าเมืองรามันได้แต่งงานกับคนในพื้นที่บ้านตะโหนดและตั้งรกรากสืบมา จากประวัติศาสตร์เจ้าเมืองรามัน ได้ขายช้างเป็นสินค้าส่งออกเพราะช้างเป็นพาหนะที่สำคัญและยังเป็นสมบัติของเจ้าเมืองอีกด้วย เจ้าเมืองจะอาศัยโต๊ะกูแซเป็นผู้ไปหาดูและจับช้างป่ามาเป็นสมบัติ แล้วนำออกขายเป็นรายได้ ซึ่งไม่เหมือนกับชาวบ้านที่จะจับช้างเพื่อนำมาเฉพาะการใช้งาน

นาง ชิติมิเนาะ โษะมะคะ

นาง ชิติมิเนาะ โษะมะคะ อายุ ๘๕ ปีเล่าว่า สมัยตนเป็นเด็ก ผู้ใหญ่เคยเล่าให้ฟังว่าที่ บ้านลูโบะ อยู่ (ทางทิศเหนือของบ้านตะโหนด) ในอดีตนั้นในยามหน้าแล้งเจ้าเมืองรามัญเคยนำช้างและผู้ติดตามมาจับปลาในลูโบะ โดยให้ช้างลงไปกว่นน้ำให้ขุ่นแล้วลงไปจับปลาในกิจกรรมนั้น เจ้าเมืองได้ให้ชักชวนชาวบ้านท้องถิ่นไปร่วมด้วย

ชาวบ้านบางคนเล่าว่าตนไม่เคยเจอช้างป่าบนภูเขาเลย แต่เคยได้ยินคนแก่เล่าว่าแต่ก่อนมีช้างป่ามากในหมู่บ้านยังมีโคะกูแซอยู่ บ้างครั้งมีคนที่ทำสวนในเขตเทือกเขาอย่าง คอลอกาเว (อำเภอศรีสาคร) มาขอทราย ดูกา จาก โคะกูแซ เพื่อป้องกันช้างป่าลงมาในพื้นที่สวน

ในวัยเด็กของผู้ศึกษามีญาติผู้ใหญ่คนหนึ่ง ชื่อ โคะมา โคะกุนิง เป็นคนชอบเล่านิทาน เล่าเรื่องราวต่างๆ ทั้งในและนอกท้องถิ่นให้เด็กลูกหลานฟัง ในเหตุการณ์ที่ในหลวงเสด็จมาบ้านตะโหนดเมื่อประมาณ ๓๐ ปีที่แล้ว สมัยที่มีกลุ่มขบวนการต่างๆ ในพื้นที่มาก ตนก็ได้ไปรับเสด็จด้วยยังจำได้ว่า ในหลวงทรงถามโคะมา โคะกุนิง เกี่ยวกับ สายน้ำจาเราะบมาลล และ ดันตะเคียน ๑ ดันที่ใช้ผูกช้างเผือก

นอกจากนี้ คนบ้านตะโหนดยังมีกลุ่มที่สืบเชื้อสายมาจาก ชาอิดซามะ ซึ่งเป็นบุตรชายคนเล็กของเจ้าเมืองเคดาห์ที่หนีสงครามภายในมาขออาศัยอยู่กับเจ้าเมืองรามัน ทำหน้าที่ดูแลนาหลวงที่บ้านตะโหนด ดูแลนาข้าวเจ้าเมืองที่บ้านในหมู่บ้านรีเซ็ง ปัจจุบันอยู่ในตำบลจาก๊ะ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา เนื่องจากเจ้าเมืองได้ขยายพื้นที่การทำนาลึกเข้าไปในหุบเขา เป็นเขตที่ชาวบ้านเรียกกันว่า บ้านบือเจ้าะ

ชาอิดชามะ มีหน้าที่เป็นตัวแทนดูแลหน้าข้าว ต่อมาแต่งงานกับสาวชาวบ้านและมีลูกชายคนหนึ่งชื่อว่า *คะหย็อ* ต่อมา *คะหย็อ* แต่งงานกับลูกสาวของคนในหมู่บ้านบือเงาะชื่อว่า *ดือลี* ได้สืบทอดหน้าที่การดูแลหน้าข้าวให้กับเจ้าเมือง และเป็นผู้ที่สำรวจหาพื้นที่เหมาะสมในการทำนาเพื่อขยายขอบเขตนาข้าวให้เจ้าเมือง

อย่างไรก็ดี แม้ชาวบ้านจะหาอยู่หากินในท้องถิ่นของตนเอง แต่ก็ติดต่อเชื่อมโยงกับโลกภายนอก เพราะต้องมีการจ่ายภาษีให้กับรัฐด้วย ในสมัยที่ยังแบ่งการปกครองในรัฐมลายูออกเป็น ๘ หัวเมือง เขตการปกครองของเมืองรามันมีศูนย์กลางอยู่ที่ *โกตาบารู* ซึ่งอยู่ใกล้กับตัวอำเภอรามันในปัจจุบัน บ้านตะโหนดเป็นหมู่บ้านริมเทือกเขาบูโดซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของรายรามัน รัฐสยามได้ออกกฎหมายบังคับใช้การเก็บภาษีรายหัว เรียกว่า *บายา อาเส ลือเมาะ ปาดี* [*baya asil lemak padi*] ชาวบ้านริมเขาอย่างบ้านตะโหนดก็ถูกบังคับให้จ่ายด้วย เมื่อถึงเวลาจ่ายภาษีจึงต้องรวมกันเตรียมตัว เตรียมเสบียงเพื่อเดินทางไปจ่ายภาษีที่โกตาบารู ซึ่งต้องใช้เวลาเดินทาง ๒ วัน ๒ คืน ถึงจะคืนกลับบ้าน

ในท้องถิ่นบ้านตะโหนดมีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มบ้านที่อยู่อาศัยกันหลายครั้งและหลายสาเหตุด้วยกัน เพราะเป็นหมู่บ้านในท้องถิ่นที่ห่างไกลเมืองและอยู่ติดกับป่าทึบเชิงเขาบูโด นอกจากภัยจากธรรมชาติแล้ว ภัยจากโรคระบาด โจรผู้ร้าย และความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติพวกผีร้ายที่จะเข้ามาทำอันตรายชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านได้ การรวมกลุ่มนับเป็นการสร้างกำลังคนในการช่วยกันดูแลคุ้มครองตัวเองหรือถ้าเกินกว่าชาวบ้านจะดูแลกันเองได้ ก็จำเป็นต้องย้ายหมู่บ้านหนีและปล่อยหมู่บ้านให้ทิ้งร้างไป

มีเรื่องเล่าว่าเดิมทีบริเวณ *ตะโละกือมูดู* ซึ่งอยู่ระหว่างพื้นที่บ้านจะก๊ะกับบ้านกำปางปาวในปัจจุบันเป็นพื้นที่ซึ่งชาวบ้านปลูกบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การเข้าไปล่าสัตว์ในป่าเพื่อจะให้ล่าสัตว์ในป่าได้ก็จะต้องอาศัยความเชื่อเรื่องผี ตามที่บรรพบุรุษสั่งสอนว่า ต้องให้ผีป่าเป็นผู้ชี้ทางหรือนำทางให้ กล่าวคือเมื่อจะเข้าป่าเพื่อล่าสัตว์ หรือเมื่อเดินทางเข้าไปขึ้นเขาจะต้องมีการพุดเชิญชวนผีขึ้นไปด้วย เช่นว่า “มาเราไปกัน” แล้วก็เดินทางเข้าป่า ทั้งนี้มีการให้คำมั่นสัญญากับผีว่าจะให้ไข่ไก่ฟองหรือบอกว่า ถ้าได้สัตว์มาจะแบ่งก็ส่วน เพื่อทำให้ล่าสัตว์มาโดยง่าย เมื่อตอนกลับก็จะกลับมาทางเดิม มาถึงที่ที่พุดชวนผีป่าขึ้นป่านั้นเขาจะบอกว่าให้ผีหยุดแค่นั้น โดยใช้สัญญาบอกแก่ผีป่าว่า “หยุดแค่นี้” มิฉะนั้นแล้วผีจะตามเข้าไปในหมู่บ้านด้วย ในหมู่บ้านเต็มไปด้วยสิ่งที่ผีป่าชอบ เช่น ไข่ไก่ ไก่บ้าน นานวัน เมื่ออาหารดังกล่าวหมด ผีก็อาละวาดเข้าสิงคนทำร้ายคนในหมู่บ้าน เกิดการเจ็บป่วยจนล้มตายกันจำนวนมาก บางบ้านก็ตายกันทั้งบ้าน ทำให้ชาวบ้านเกิดการหวั่นกลัว หวาดผวา ผีป่าที่นับวันยิ่งดุร้ายขึ้น ชาวบ้านจึงอพยพหนีออกจากพื้นที่ *ตะโละกือมูดู* จนกลายเป็นสถานที่ซึ่งถูกทิ้งร้างแล้วจึงย้ายไปอยู่ที่ใหม่ที่ *บ้านบือเงาะ* ปัจจุบันบริเวณ *ตะโละกือมูดู* ยังเห็นร่องรอยความเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ สืบได้จากต้นมะพร้าวที่มีอายุมากอยู่เป็นกระจุกหนึ่ง เพราะธรรมเนียมบ้านเรือนที่อยู่อาศัยแต่เดิมจะปลูกต้นมะพร้าวไว้ด้วย

เหตุการณ์ที่ทำให้บ้าน *บือเงาะ* ถูกทิ้งร้างมีเรื่องเล่าว่า ทุก ปี หลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้นเป็นช่วงว่างจากงานในนาซึ่งตรงกับเดือนห้า ชาวบ้านจะมีการทำพิธีกรรมเช่นไหว้หมู่บ้านประจำปี โดยจะเชิญวงมะโย่งมาแสดงในหมู่บ้านเป็นประจำทุกปี มีอยู่ปีหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นครั้งสุดท้ายก็มีการจัดพิธีกรรมเหมือนทุกปี

แต่ในปีนั้นมะโยงหรือมะโย่งเกิดไม่พอใจ เพราะได้รับคำตอบแทนหรือการให้บริการของฝ่ายหมู่บ้านไม่ดี เกิดการขัดแย้งกันหาข้อยุติไม่ได้

ฝ่ายเจ้าของคณะมะโยงหรือมะโย่ง จึงตัดสินใจปล่อยผีลูกกรอกให้เล่นงานทำร้ายชาวบ้าน หลังจากนั้น ผีลูกกรอกก็อาละวาดเข้าสิงชาวบ้าน โดยไม่เลือกทั้งเด็กและผู้ใหญ่หลอกหลอนจนชาวบ้านอยู่ไม่ได้ เกิดเจ็บป่วยรักษาเท่าไรก็ไม่หาย บ้างบ้านก็ป่วยตายกันทั้งบ้าน หลังจากนั้นก็ได้ยินเสียงคนพูด เสียงขูดมะพร้าว เสียงหัวเราะและร้องไห้ต่างๆ นานา ชาวบ้านตายไม่เว้นวัน จนคนแก่ที่เล่าพูดว่า “จบทำงานไม่หยุด” ชาวบ้านที่รอดตายอยู่จำนวนหนึ่งจึงไม่กล้าจะอยู่อีกต่อไป จึงจำเป็นต้องย้ายไปอาศัย ณ ที่แห่งใหม่ คือ ออกมาอยู่ที่หมู่บ้านตาเปาะ ตะโหนด และตาซา ปัจจุบันที่บ้าน “บือเจาะ” ก็ยังเหลือร่องรอย ภูเขา (สุสาน) เก่าร่องรอยที่นาและคันมะพร้าว

การปลูกบ้านที่อยู่อาศัยแต่ก่อนจะอยู่กันห่างๆ เป็นจุดๆ ในพื้นที่ซึ่งตนเองครอบครองแต่ละบ้านมีที่นับสิบไร่ ดังนั้นเมื่อเกิดโจรปล้นบ้านเรือนอาละวาด ชาวบ้านจึงเกิดความหวาดกลัว มีการรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน เป็นการขยายชุมชนเดิมบ้านกำปงตะโหนดที่ย้ายมาจากริมคลองจาเราะบมาล่อนหนีจากน้ำท่วมครั้งใหญ่ไปสร้างบ้านอยู่อาศัยในบริเวณนี้ประมาณ ๙-๑๐ หลังคาเรือน ซึ่งถือเป็นกลุ่มบ้านใหญ่

คนที่ตั้งบ้านอยู่ใกล้ๆ ออกไปก็ย้ายที่อยู่ใหม่มาอยู่รวมกลุ่มกันที่บ้านกำปงตะโหนด จนมีบ้านเรือนเพิ่มขึ้น มีการรวมตัวกันสร้างรั้วล้อมรอบหมู่บ้านโดยใช้ลวดหนาม ไม้ไผ่ ใบตาลมาทำบรอนนอกลวดหนาม มีประตูทางเข้าออกหมู่บ้านประตูเดียว มีการจัดเวรยามในเวลากลางคืน เฝ้ารอบๆ บ้าน นอกจากจะจัดเวรยามรักษาในยามค่ำคืนแล้ว กลางวันก็จะมีเวรยามคอยสังเกตการณ์การเคลื่อนไหวของคนแปลกหน้าที่จะเข้ามาในเขตหมู่บ้าน เพราะตามปรกติก่อนที่โจรจะมาปล้นนั้นก็จะส่งคนมาดูลาดเลาความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านมาสืบว่าบ้านไหนรวย มีสมบัติ ตอนกลางคืนก็จะมายกพรรคพวกมากันหากได้จังหวะเพื่อจะเข้าปล้นทรัพย์สินที่มีค่า เงินทองไป

ที่บ้าน บือลาบาตู ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านตาเปาะ มีบ้านไม่กี่หลังคาเรือน ฐานะค่อนข้างดี แต่ไม่สามารถรับมือกับพวกโจรได้ เมื่อไม่มั่นใจในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจึงต้องอพยพย้ายถิ่นฐานทั้งบ้านไปอยู่ที่บ้านกำปงตะโหนดและบ้านตาเปาะบ้างบางส่วน บริเวณบ้าน บือละบาตู ปัจจุบันเรียก *กำปงดีงา* หมายถึงหมู่บ้านร้าง

กลุ่มโจรที่ปล้นชาวบ้านในสมัยนั้น ชาวบ้านจะรู้จักในนามพวก *พอมอง (phomong)* ซึ่งมีหลายกลุ่มด้วยกัน ได้แก่ กลุ่มจะชะ กระบุรี กลุ่มเวดิง กาปงปีแซ กลุ่มเปาะแมญา กลุ่มมะ แซแม กลุ่มมะ เมเร โจรพวกนี้นอกจากจะปล้นแล้วยังเรียกค่าคุ้มครอง หากใครขัดขึ้นก็จะถูกทำร้ายร่างกายหรือขโมยสัตว์เลี้ยงทั้งวัวควายไปอีก เหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๗๐ ปีที่แล้ว หลังจากนั้นบ้านบือละบาตูจึงเหลือแต่ชื่อ

ชาวบ้านตะโหนดได้รับผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อญี่ปุ่นบุกยึดแหลมมลายูสงครามครั้งนี้ชาวบ้านเรียกว่า “สงครามญี่ปุ่น” มีแต่เสียงเครื่องบิน เสียงระเบิด และมีการทิ้งระเบิดทำให้บ้านเรือนเสียหายและเสียชีวิตจำนวนหนึ่ง การทิ้งระเบิดในครั้งนี้สร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านตะโหนด ดังนั้น

ในเวลากลางคืนจึงไม่มีการจุดไฟและไม่นอนบนบ้านเพราะเกรงจะเป็นเป้าหมายถูกโจมตีด้วยระเบิดที่ชาวบ้านจะสร้างกระท่อมเล็กๆ พอได้ซุกหัวนอนในกอสาธุที่ขึ้นทึบ โดยเผื่อทางให้โปร่งด้านล่างเพื่อไม่ให้มองเห็นจากบนฟ้า

ในช่วงนั้นชาวบ้านได้ข่าวว่าทหารญี่ปุ่นจับชาวบ้านเป็นเชลย เพื่อเกณฑ์ไปสร้างทางรถไฟที่ชุมพร ชาวบ้านยิ่งหวาดกลัว ตอนกลางวันก็จะหนีหลบซ่อนตัวตามป่าเขาหรือในสวนไม่อยู่ในหมู่บ้านเพราะกลัวถูกจับตัวไป เนื่องจากมีบางคนถูกจับตัวไปทำงานก่อน ส่วนพวกผู้หญิงก็กลัวจะถูกจับไปทรมานกรรมทางเพศ หลังจากสงครามสิ้นสุด เกิดข้าวยาก หมาแพง ขาดแคลนปัจจัยสี่ทั้งหมด ข้าวสารไม่มีกิน ต้องหาของป่ามาประทังชีวิต เช่น หัวมันกลอย หัวเผือก บุก กินแทนข้าว เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มก็ใช้โยจากพืช เช่น โย สับปะรดมาทอ

บ้านตะโหนดแต่เดิมเคยเป็นหมู่บ้านเดียวแล้วจึงขยายออกไปอีก ๓ หมู่บ้านจนเป็น ๔ หมู่บ้านในปัจจุบันได้แก่ บ้านตะโหนด บ้านกูโบร์ บ้านคือแยหะยิ และบ้านปอเนาะ เนื่องจากมีกลุ่มขบวนการบิอาร์เอ็น (Barisan Revolusi Nasional Melayu Patani-ขบวนการแนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติติมลายุ), กลุ่มขจก. (ขบวนการโจรก่อการร้าย) เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านตะโหนด พื้นที่นี้จึงถือเป็นจุดยุทธศาสตร์สำหรับการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนเหล่านี้ ทำให้ต้องรัฐแยกบ้านตะโหนดออกเป็น ๓ หมู่บ้านดังกล่าว โดยใช้นโยบายความมั่นคงเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๗ เพื่อสะดวกในการดูแลเพิ่มเจ้าหน้าที่รัฐลงมาดูแลในพื้นที่ได้ทั่วถึง

บ้านตะโหนด ชื่อหมู่บ้านสันนิษฐานตามคำบอกเล่าและความเชื่อของชาวบ้านมีหลายที่มาด้วยกัน คือ คนเฒ่าคนแก่บางกระแสเล่าสืบต่อกันมาว่า เดิมมีสามภรรยาคนหนึ่ง อาศัยทำมาหากิน บุกเบิกพื้นที่แห่งนั้น สามีนี้อยู่ชื่อ “นายตาล” ภรรยาชื่อว่า “นางโหนด” จึงเรียกชื่อตามคนที่ไปบุกเบิก เมื่อมีคนเดินทางไปถึงจะบอกว่าไปบ้านตาลโหนด จนนานเข้าก็เรียกกันติดปากว่า “บ้านตะโหนด”

อีกการสันนิษฐานหนึ่งคือ การตั้งชื่อตามพืชพันธุ์ไม้ในท้องถิ่น เพราะบริเวณหมู่บ้านจะมีต้นตาลโตเด่นขึ้นเองตามธรรมชาติมากมาย มีต้นตาลต้นหนึ่งแปลกกว่าต้นอื่นเพราะออกก้ามดอกเป็นสองก้าม เมื่อถึงเวลาออกผลแต่ไม่ติดผลเหมือนกับตาลต้นอื่น ๆ นานเข้าจึงแจ้งคล้ายกับเขาสัตว์จริง ๆ ชาวบ้านจึงล้อกันไปว่าต้นตาลมีเขา คำว่า “เขา” ในภาษามลายูถิ่น คือ ตาโนะ [tandok] ที่แปลว่า ต้นตาลมีเขา ภาษามลายูถิ่นพูดว่า “ตา อาดอ ตาโนะ” ต่อมาเรียกสั้น ๆ จนติดปากว่า “ตือโนะ” เท่านั้น เมื่อรู้ถึงเจ้าเมืองรามันว่ามีต้นตาลประหลาดเกิดขึ้นที่บ้านตะโหนดได้ไม่นานจึงสั่งให้คนมาขุดเอากลับไปปลูกที่วังของเจ้าเมืองที่รามัน

บ้านกูโบร์ คำว่า “กูโบร์” (Kubur) เป็นคำที่มาจากภาษาอาหรับคือคำว่า ก็อบร (Qabr) หมายถึงสถานที่ฝังศพของชาวมุสลิมหรือสุสาน เดิมชาวบ้านตะโหนดจะฝังศพตามที่ดินของตน ต่อมาเมื่อมีความคิดต้องการจะฝังศพให้อยู่ในสถานที่เดียวกัน จึงขอพื้นที่สำหรับทำกูโบร์กับเจ้าเมืองรามัน เจ้าเมืองในสมัยนั้นมาดูแลพื้นที่แล้วจึงกำหนดบริเวณที่เป็นกูโบร์ในปัจจุบันนี้ เพราะเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนทั้งแวดล้อมด้วยทุ่งนา เจ้าเมืองยกพื้นที่รูปสี่เหลี่ยมจตุรัสพื้นที่กว้างขวางมาก ต่อจากนั้น กูโบร์แห่งนี้จึงกลายเป็นกูโบร์ใหญ่ของชุมชนบ้านตะโหนด

กูโบร์สาธารณะของบ้านตะโหนด

บ้านที่ปลูกอยู่ในบริเวณนี้แต่เดิมมีเพียงไม่กี่หลัง บริเวณใกล้กับกูโบร์ได้มีการสร้างบ้านเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยขยายกว้างขวางจนมีบ้านหลายหลังคาเรือน ทิศตะวันตกของกูโบร์ชาวบ้านเรียกว่ามี *ปูลาฆาเราะห์* หมายถึงเกาะที่มีต้นสายหยุด ทิศใต้เรียกว่า *ตะโละแมแวน* หมายถึง“ตะโละ คือ อ่าว” “แมแวน คือ ชื่อผู้บุกเบิกสถานที่” รวมกันเรียกว่าอ่าวแมแวน และเรียกชุมชนที่ตั้งใหม่นี้ว่า “บ้านกูโบร์” ปี พ.ศ.๒๕๒๗ ทางกรมได้แยกการปกครองใหม่จาก หมู่ที่ ๒ บ้านตะโหนด ตำบลสามัคคี อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส โดยรวมจาก ๒ ชุมชน คือ ชุมชนตะโหนดดั้งเดิมกับชุมชนกูโบร์ให้เป็น “บ้านกูโบร์” ในเขตการปกครองหมู่ ๕

บ้านค้อแยหะยี คำว่า “ค้อแยหะยี” [*durian haji*] เป็นชื่อดั้งเดิมพันธุ์พื้นบ้านพันธุ์หนึ่ง ค้อแยเป็นภาษามลายูถิ่นหมายถึง ทุเรียน หะยี เป็นชื่อของสายพันธุ์ทุเรียนพื้นบ้าน มีลักษณะเด่น คือ ออกดอกสีแดง ลำต้นขนาดใหญ่และผลดก เชื่อกันว่าเป็นพันธุ์ทุเรียนในบรรดาพันธุ์ทุเรียนพันธุ์ต่างๆ สวนทุเรียนทุกแห่งจึงมักมีต้น ค้อแยหะยี อยู่ด้วย

บ้านค้อแยหะยีนั่น พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็น สวนค้อแย ซึ่งเป็นการปลูกพืชแบบขึ้นเอง เจ้าของสวนทั้งเมล็ดหวานไว้โดยไม่เจตนา มีต้นไม้หลายชนิดรวมกันอยู่ด้วย พื้นที่บ้านค้อแยหะยีสวนค้อแยทั้งสองฝั่งริมคลองครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ ๓๐ ไร่ ยาวตลอดแนวตามริมคลองจาเราะบฆาลอ

ที่สวนค้อแยหะยีนั่นมีต้นทุเรียนใหญ่ที่ชาวบ้านรู้จักกันดี ๔ ต้น คือ ต้นค้อแยหะยี เมทิน [*durian haji methin*] มีขนาดลำต้นเท่าที่iongช้างประมาณ ๓-๔ คนโอบเป็นต้นที่ใหญ่ที่สุด ต้น ค้อแยหะยี โต๊ะกือทุ [*durian haji tokkepuk*] ขนาดลำต้นใหญ่เท่าต้นค้อแยหะยีเมทิน ต้น ค้อแยหะยีฮือญา [*durian haji heyaj*] มีขนาดลำต้นประมาณ ๓ คนโอบ ต้น ค้อแยหะยี โต๊ะโซ [*durian haji tokso*] เป็นต้นเล็กที่สุดในจำนวน ๔ ต้น ขนาดลำต้นใหญ่ ๒ คนโอบ

ภูมิประเทศของบ้านตะโหนดเป็นหมู่บ้านเชิงเขาและล้อมรอบด้วยภูเขาจึงเป็นที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดน ในการตั้งกองกำลังยุคปี พ.ศ. ๒๕๐๐ กลุ่มขบวนการได้ใช้เขตพื้นที่บ้านตะโหนดเป็นทางผ่านและที่ชุมนุมอาศัยสะสมเสบียง เป็นศูนย์กลางของเส้นทางผ่าน ระหว่างทิศเหนือแนวเขาบูโด และทิศใต้เขาเปาะแอลลงต่อไปจนถึงอำเภอศรีสาคร ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกก็มีแนวเขายาวจรดแนวเขาบูโดเช่นกัน

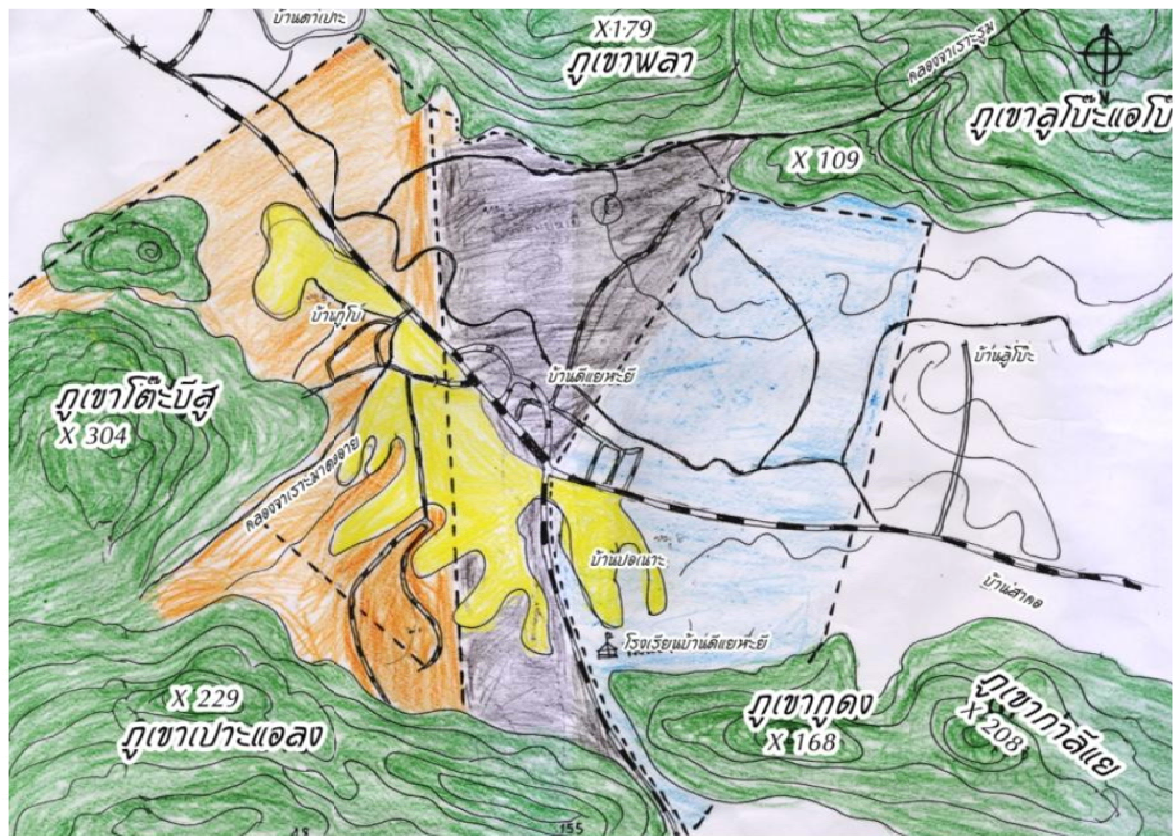
กลุ่มขบวนการได้แก่ กลุ่มของเปาะเยะห์ พรอค บืออาร์เอ็น. พีพี และกลุ่มอื่นอีกที่ที่ไม่ทราบว่ายู่สังกัดพรรคไหน เช่น กลุ่มโต๊ะฆาซง กลุ่มมะ สือราติ กลุ่มเจ๊ะจุมมา กลุ่มเปาะจิ ปียา กลุ่มมะสุโหลงบาตู กลุ่มมะแซ เต

ในขณะนั้นมีการตอบโต้ระหว่างทั้งสองฝ่ายอย่างหนัก ฝ่ายตำรวจได้จับกุมและทำร้ายร่างกายประชาชนที่มีบ้านอาศัยอยู่ใกล้กับแนวป่าท้ายหมู่บ้าน ซึ่งบางอยู่กินตามปกติแต่บางคนก็เป็นสายให้กับพวกแบ่งแยกดินแดนจริง คือให้อาหารกิน เป็นต้น ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ไกลจากหมู่บ้านก็รู้สึกหวาดกลัวเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำทารุณ ชาวบ้านถูกอุ้มไปบ้าง ถูกเผาทั้งเป็นบ้าง จึงย้ายที่อยู่มาสร้างบ้านติดถนนทำให้เกิดชุมชนใหญ่ตามที่ถนนตัดผ่านในหมู่ที่ ๒ บ้านคือเยะหะยิ

บ้านปอเนาะ ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๘ มีคนในหมู่บ้านบริจาคที่ดินให้กับคน อาแล้ม หรือผู้รอบรู้ในเรื่องศาสนาที่เขาเชิญมาเพื่อให้ความรู้ อบรมสั่งสอนบุตรหลานในเรื่องศาสนาจากบ้านสะนอ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี และได้สร้างบ้านและปอเนาะในที่ดินแห่งนั้น ต่อมาจึงเรียกชื่อว่า *ปอเนาะปูลากอแหม* และเรียกกันติดปากว่า *ปูลาปอเนาะ*

มีการสร้างที่พักอาศัยหลักเล็ก ๆ เป็นที่พักอาศัยชั่วคราวของผู้ที่มาเล่าเรียนหาวิชาความรู้ซึ่งมาจากที่หมู่บ้านต่างๆ หรือคนที่อยู่ในพื้นที่นั้นก็จะพักที่ปอเนาะเช่นกัน บริเวณบ้านปอเนาะแต่เดิมนั้นเรียกว่า *ปูลากอแหม [pula koghae]* เป็นพื้นที่ซึ่งมีต้นไม้ชนิดหนึ่งขึ้นมากเป็นหย่อมๆ คำว่า *ปูลา* หมายถึง กลุ่มหรือหย่อม คำว่า *กอแหม* เป็นชื่อดั้งไม้ ชื่อภาษาไทยคือต้นกอแห้ง ชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่แถบนี้จึงตั้งชื่อตามต้นไม้ที่มีมากในบริเวณนั้น

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗ บ้านปูลาปอเนาะแยกการปกครองจากที่เคยอยู่ในหมู่ ๒ ตำบลสามัคคี อำเภอรีโอเสาะ จังหวัดนราธิวาส ไปเป็นหมู่ ๖ บ้านปอเนาะ ตำบลสุวารี อำเภอรีโอเสาะ จังหวัดนราธิวาส และเรียกชื่อสั้น ๆ ว่า “บ้านปอเนาะ”

— ทางเดินเท้า (สมัยอดีต)
 — คลอง
 - - - เขตแดน
 ■■■ ถนน

⊗ ยางพาราพันธุ์
 * ยางพาราพันธุ์พื้นเมือง
 ● สวนดุขง
 ⬡ สวนผลไม้

↓ นาข้าว
 ⊥ พืชไร่ (ข้าวหยอดหลุม)
 △ ที่อยู่อาศัย

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ รัฐบาลได้ใช้นโยบายความมั่นคง เนื่องจากในเขตบุดเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ การเคลื่อนไหวของกลุ่มแบ่งแยกดินแดนในสมัยนั้น จึงต้องแยกหมู่บ้านออกเป็นกลุ่มย่อย หมู่บ้านจาก เดิม คือ หมู่ ๒ บ้านดอยเหาะ ต่าบลสามัคคี เดิมเป็นหมู่บ้านเดียวได้ถูกแยกย่อยออกเป็น ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านดอยเหาะ บ้านกุ่มโบร์ บ้านปอเนาะ และเปลี่ยนเป็นตำบลสุวารี อำเภอหรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส และต่อมาก็เริ่มมีการบุกเบิกตัดถนนเข้าไปในหมู่บ้านดังจะเห็นในแผนที่

นิเวศวัฒนธรรมบ้านโดนด

บริเวณที่ราบเชิงเขานี้มีลำห้วย จาระบมาลอ, จากือจิ และ ยะโกะไหลผ่าน ห้วยจาเรบมาลอเป็น ลำห้วยสำคัญที่มีน้ำตลอดปี ยามหน้าฝนน้ำจะท่วมสองฝั่งคลอง น้ำจากภูเขาพัดพาเอาตะกอนดินและเศษพืช ที่มีแร่ธาตุอาหารสมบูรณ์มาด้วยทำให้พื้นที่ราบสองฝั่งลำห้วยใช้ปลูกพืชได้เป็นอย่างดี

พื้นที่ลุ่มทุ่งนาในเขตบ้านโตนดมีปริมาณมากมีน้ำตลอดปีและมี *ดูโป๊ะ* หรือบึงน้ำหลายแห่ง ในทุ่งนามีดินตลิ่งขึ้นตามคันนาเป็นทิวมากมาย พื้นที่นาบ้านโตนดเคยเป็นเขตนาหลวงของเจ้าเมืองรามันมาก่อน ซึ่งให้ชาวบ้านโตนดเป็นแรงงาน มีการกั้นน้ำเพื่อทำนบไว้ใช้สำหรับการทำนา และมีสายตระกูลของเจ้าเมืองรามันหรือ *รายารือมัน* (รอยอริอมัน) และ *รายาปูแว* (รอยาปูแว) ทำหน้าที่ดูแลกิจการนาหลวง (รายารือมัน (Ghemam) เขียน *รายา* เทียบจากคำเรียกภาษามลายูกลาง)

สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตในอดีต

สภาพแวดล้อมแบบที่ราบเชิงเขาทำให้บ้านตะโหนดมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้และสัตว์ป่าที่สมบูรณ์ ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่า ถ้าสัตว์ ฤดูกาลในท้องถิ่นมีสองช่วงคือ หนาวและหน้าฝน ช่วงที่ฝนตกมากกว่าช่วงฝนไม่ตก ช่วงเวลาที่ฝนตกน้อยเรียกว่า *ฮูยังบาระต* [*musim hujan barat*] หมายถึง ฤดูที่ฝนมาทางทิศตะวันตก และช่วงที่มีฝนตกมากเรียกว่า *ฮูยังบอ* [*musim hujan boh*] หมายถึง ฤดูฝนที่ทำให้เกิดน้ำท่วมและฝนมาทางทิศตะวันออก

การเพาะปลูก เมื่อเริ่มเข้าหน้าฝน ชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันทำ *ข้าวนาดอนหรือข้าวไร่* บนที่ลาดเชิงเขาหรือพื้นที่น้ำท่วมไม่ถึงซึ่งเป็นที่สูง แล้วเตรียมถางป่าโค่นต้นไม้ เผาตอเผาและกิ่งไม้ใบไม้ แล้วปลูกข้าวหยอดหลุม หลังจากนั้น รอเก็บเกี่ยวอีกประมาณ ๔-๕ เดือน ในพื้นที่เดียวกันชาวบ้านก็จะปลูกพริก ถั่ว มัน ข้าวโพด แสมไปด้วย

โดยทั่วไป ชาวบ้านจะเลือกบุกเบิกพื้นที่ป่าใหม่และไม่ทำซ้ำที่เดิมจนกว่าพื้นที่นั้นจะมีต้นไม้ขึ้นตามธรรมชาติจนเป็นป่าอีกครั้ง ดังนั้น การทำข้าวนาดอนหรือข้าวไร่จึงทำให้เกิดพื้นที่บุกเบิกใหม่ขึ้นเรื่อยๆ ขนาดพื้นที่ในการทำข้าวไร่ขึ้นกับจำนวนแรงงานจากการรวมกลุ่มของครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อน สัตว์ในการใช้พื้นที่มีการยึดหยุ่นใช้ร่วมกัน แต่สิทธิในการเป็นเจ้าของชัดเจนตามประวัติการใช้ที่ดินของบรรพบุรุษ

ในระหว่างการทำข้าวไร่ชาวบ้านจะเพาะกล้าสำหรับการทำข้าวนาปีไปด้วย เมื่อฝนมาก็จะร่วมกันซ่อมคูคันนาจนระดับน้ำในนาเริ่มมากและตื้นกล้าสูงประมาณหัวเข่า ชาวบ้านจึงเริ่มปักดำหรือดำนา ซึ่งต้องเสร็จก่อนฝนใหญ่มา ยามฝนตกมากในนามีน้ำและในระดับน้ำลำห้วยขึ้นสูง ผู้ชายเตรียมตัวจับปลาว่างเบ็ดวางแห ส่วนกลุ่มผู้หญิงอยู่บ้านเลี้ยงลูกและดักเสื่อใบเตยหนามไปด้วย

ในระหว่างข้าวสุกชาวบ้านต้องคอยมาดูแลนาของตัวเอง กว่าข้าวจะสุกใช้เวลาประมาณ เดือน ๔-๕ เดือนจึงถึงฤดูเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะขอยืมแรงช่วยกัน มีการเลี้ยงอาหารและช่วยลงแรงให้แก่คนอื่นเป็นการตอบแทน การยืมแรงหรือลงแขกเป็นสิ่งที่ทุกคนรู้ว่า เมื่อเสร็จกิจกรรมของตนเองแล้วก็ต้องไปช่วยผู้อื่นเริ่มจากญาติพี่น้องแล้วจึงไปตามกลุ่มเพื่อนๆ

การทำข้าวไร่ก็จะปลูกพืชอื่นผสมกันไปด้วย เช่น ข้าวโพด พักทอง แตงกวา แตงไทย พริก มะเขือ ผักเขียว ชนิดหัวมัน เผือก เพื่อเตรียมเป็นอาหารและเก็บเกี่ยวได้ก่อนข้าว หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวยังสามารถปลูกพืชไร่เพิ่มอีกตามฤดูกาลเฉพาะ เช่น มันไม้ มันเทศ มันจีหนู ถั่วทราย และยังเก็บเกี่ยวพืชไร่ที่ปลูกไว้ซึ่งบางชนิดมีอายุยาวนานเก็บไปได้ถึงสามปี

พื้นที่ที่เลือกใช้ทำไร่ในสมัยก่อนนั้นส่วนมากเป็นพื้นที่บนฝั่งคลองทั้งสองฝั่ง และขยายพื้นที่ใหม่ การทำไร่ทุกปี จะกลับมาทำไร่อีกครั้งก็เมื่อเวลาผ่านไปราว ๘-๙ ปี การทำไร่ในยุคนั้นทำคนเดียวไม่ได้ เพราะไม่สามารถป้องกันพวกสัตว์มาทำร้ายพืชไร่ แรงงานทำไร่จะมาเป็นครอบครัวหรือญาติพี่น้อง ๒-๓ คนขึ้นไป จึงพอจะรับมือกับพวกสัตว์ป่าที่มานุกรุกไหว

การทำไร่มีการถางป่าต้องเตรียมพื้นที่เป็นวงกลม ความกว้างของเนื้อที่ขึ้นอยู่กับกำลังของครอบครัว ที่ทำจึงไม่จำกัดตายตัว แต่ต้องทำรั้วป้องกันพวกสัตว์จะมาทำร้ายพืชไร่ในเขตที่ถางป่าไว้

เมื่อเข้าเดือนสี่หรือประมาณเดือนมีนาคม เป็นช่วงเตรียมตัวไปทำไร่ เริ่มออกไปถางป่า ตัดโค่นต้นไม้ให้หมดไปเหลือแต่ต้นไม้ที่ใหญ่ไม่มีความสามารถจะตัดโค่นได้ก็ปล่อยให้ตายด้วยไฟ

พอเข้าเดือนห้า เป็นเดือนที่ฝนทิ้งช่วงแห้งแล้ง จึงใช้ช่วงเวลานี้เผาไม้ต้นใหญ่ๆ ที่ยังเหลืออยู่เพราะ ความแห้งของอากาศช่วยให้ไฟติดแรง หลังจากนั้นจึงเตรียมสร้างรั้วรอบพื้นที่ของตัวเองและสร้างกระท่อม

ประมาณปลายเดือนหก ฝนเริ่มตกลงมา มีการปลูกพืชไร่ก่อนข้าวเพื่อจะได้เป็นอาหารเสริม พอเข้าเดือนแปด เริ่มมีการวางเมล็ดข้าวชนิดพันธุ์ข้าวหนัก ถ้าชนิดพันธุ์ข้าวเบา ก็จะวางเมล็ดข้าวในเดือนเก้าก็ยังได้ การวางเมล็ดข้าวไร้หมายถึงปลูกโดยการหยอดหลุมโดยใช้ไม้หรือ ในสมัยนั้นมีการลงแขก ภาษามลายูถิ่น เรียกว่า ปือญเมือนา โญะ [*penyang menajok*] ถ้าวันไหนตอนกลางวันฝนตกหนัก ตอนเย็นๆ จะไปตระเวน บอกเพื่อนบ้านด้วยกันทั้งผู้ชายผู้หญิงให้มาวางเมล็ดข้าวไร้

เจ้าของไร่ได้จัดเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงแขกที่ไปได้แก่ ข้าวเหนียวคลุกกับมะพร้าวขูดและสะตอ คอง ผู้ที่ไปช่วย ถ้าเป็นพวกผู้ชายก็จะตัดไม้คนละสองอัน เหลาปลายไม้ให้เป็นกรวยถือไว้ช่วยขุดคนละอัน เดินหน้าตัดดินให้เป็นรู ส่วนพวกผู้หญิงจะเดินตามหลัง โดยจะมีไม้ไผ่ตัดเป็นกระบอกจากเพื่อใส่เมล็ดพันธุ์ใช้มือ ซ้ายหรือขวาแล้วแต่ถนัดถือกระบอกจากไม้ไผ่ข้างหนึ่ง อีกมือกำเมล็ดข้าวก็ลงใส่เมล็ดข้าวหยอดลงหลุม แล้ว ปิดรูโดยเอาหน้าดินกลบปากหลุม แล้วกระทุ้งให้แน่นด้วยปลายกระบอกจากไม้ไผ่

เมื่อต้นข้าวโตขึ้นประมาณหนึ่งสอาก็จะมีการกำจัดวัชพืชและป้องกันพวกสัตว์จะมาทำลายพืชไร่ คนเฝ้าจะสร้างขนาแล้วติดกองไฟเป็นจุดๆ ในเขตพื้นที่ของตัวเองทุกเย็น

ในขณะที่ชาวบ้านทำข้าวไร้แต่พื้นที่นาตำบลพื้นที่ราบของหมู่บ้านตะโหนดของเจ้าเมืองรามันซึ่ง ขยายพื้นที่ทำนาไปทั่วจนถึงเข้ามาถึงที่บ้านตะโหนด และได้สร้างทำนบที่เก็บน้ำบนไหล่เขาโดยปิดทางน้ำ จากคลองชื่อว่า จาเราะรม [*carot rum*] ให้ไหลลงสู่ทำนบสำหรับหล่อเลี้ยงพื้นที่นาของเจ้าเมืองกว่า ๑๐๐ กว่าไร่ ซึ่งในปัจจุบันกลายเป็นสวนยางพาราของชาวบ้านไปหมดแล้ว

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ระบบเจ้าเมืองถูกล้มเลิกไป คนรุ่นหลังในหมู่บ้านตะโหนดได้ ทำนบเป็นของตัวเองโดยเรียนรู้ระบบการทำนาคำของเจ้าเมือง เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนได้และการปลูกข้าวนา ดำมีผลผลิตมากกว่าเท่าตัวเมื่อเทียบกับการปลูกข้าวไร้

ชาวบ้านจึงได้ขยายพื้นที่ทำนาจากภูเขาลงมาจับจองหาพื้นที่ราบและชุ่มด้วยสายน้ำ ได้ขุดตัดดิน ออกยกคันเป็นแปลงนา ทำนาปีละครั้งอาศัยน้ำจากธรรมชาติที่ไหลลงมาจากภูเขา โดยใช้แรงคนทุกอย่าง เป็นยุคแรกการทำนาของชุมชนบ้านตะโหนด

ในแต่ละรุ่นได้ขยายพื้นที่ทำอย่างกว้างขวางมากขึ้นและพัฒนาทางด้านอุปกรณ์ไถนาและคราดทำด้วยไม้ในท้องถิ่นและใช้แรงสัตว์เลี้ยง วัวและควาย มีการรวมตัวกันสร้างทำนบกักเก็บน้ำเหนือแปลงนาแล้วได้ขุดคูน้ำทั้งสองข้างแปลงนาเป็นคูส่งน้ำเพื่อนำน้ำกระจายทุกแปลงนา

จึงเกิดประเพณีในชุมชนบ้านตะโหนดก่อนจะไถนาประมาณหนึ่งเดือน ชาวบ้านจะพร้อมเพรียงกันขุดลอกคลองและขุดเพิ่มเติม ชาวบ้านร่วมกันถมดินในแปลงนาเพื่อนบ้านที่พังทลายถูกน้ำกัดเซาะเป็นหนองเป็นบึงก่อนไถนา เจ้าของแปลงนาที่ติดกับคูน้ำต้องเปิดคันนาส่งน้ำให้เพื่อนบ้านก่อนในกรณีแปลงนาเพื่อนบ้านอยู่ห่างไกลจากคูน้ำ การใช้น้ำจากคูน้ำก็ต้องจัดลำดับแบ่งน้ำเข้าพื้นที่ที่ละคนโดยไม่แย่งชิงกัน

หากมีเพื่อนบ้านเกิดเหตุจำเป็นทำให้การทำนาล่าช้า จึงจะมีการลงแขกพร้อมเพรียงกัน พวกผู้ชายลงไปช่วยไถนาและคราด ส่วนพวกผู้หญิงได้ช่วยถอนต้นกล้าและดำนา

หากชาวบ้านผู้ใดยากจนก็จะไปช่วยครอบครัวอื่นไถนา เลี้ยงควาย ดำนาเกี่ยวข้าวเพื่อแลกกับข้าวเปลือกหลังเกี่ยวข้าว

หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว เมื่อถึงเวลานวดข้าว จะมีการจัดเลี้ยงกินข้าวใหม่เป็นการทำบุญ การเลี้ยงกินข้าวใหม่ชาวนาเจ้าบ้านจะเชิญเพื่อนบ้านทั้งหมด ในสังคมบ้านตะโหนดในอดีต หลังเก็บเกี่ยวข้าวแล้วแต่ละวันในหมู่บ้านจะมีงานกินข้าวใหม่แทบทุกวัน

ในหน้าร้อนเป็นฤดูกาลที่พืชพรรณออกผล กิจกรรม แคว้นจะเกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่าและสวนดงในภูเขา เช่น การเก็บชันไม้ การเก็บน้ำผึ้ง การเก็บยางไม้ ในป่าชาวบ้านจะจำว่าต้นไม้ต้นไหนเป็นของตน ต้นไม้ตะเคียนนี้ของใคร ต้นยางของใคร และมีการสืบทอดถึงลูกหลานเพื่อเก็บประโยชน์จากไม้เหล่านั้นโดยไม่ทำลาย สวนดงของแต่ละครอบครัวแต่ละสายตระกูลต่างก็เก็บกินในสิทธิ์ของตน

ตามทุ่งนาและลำธารมีสัตว์น้ำมากมาย อุดมสมบูรณ์ชาวบ้านจะจับตอนไหนก็ได้ คุรุประชาบาลคนแรกของบ้านตะโหนดเมื่อ ๘๐ ปีที่แล้ว ขณะหุงข้าวรอสุกหากลงไปจับปลาในทุ่งน่ายังทัน โดยใช้ ๓ หนวย

มีเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งว่า นานมาแล้ว มีปลาน้ำจืดชนิดหนึ่งตัวใหญ่ที่สุดในบรรดาปลาที่อาศัยอยู่ในน้ำลึกแม่น้ำสายบุรีชื่อว่า ปลาตาเปาะ เมื่อถึงฤดูน้ำท่วมน้ำหลาก ปลาตาเปาะจะว่ายทวนน้ำไปตามคลองจากเขาบรรลือ มีสัตว์ที่ว่ายทวนน้ำอยู่ ๓ ชนิดด้วยกันคือ จระเข้จะเป็นตัวนำ ตรงกลางเป็นงู ตัวที่สามคือปลาตาเปาะ เมื่อน้ำลดก็จะว่ายตามน้ำเป็นประจำทุกปี ในฤดูน้ำหลากครั้งหนึ่ง ชาวบ้านทำกับดักเพื่อดักปลาโดยปิดทางน้ำแล้วเปิดช่องประตูเหลือไว้ทางหนึ่ง เมื่อสัตว์ทั้งสามผ่านก็จะผ่านทางนั้นสัตว์สองชนิดแรกผ่านไปได้แต่ปลาตาเปาะหัดติดเครื่องดักปลาของชาวบ้าน จึงจับปลาตาเปาะหามาแบ่งกันกินทั้งหมู่บ้านและแจกชาวบ้านบ้านตะโหนดด้วย ปัจจุบัน ปลาตาเปาะเป็นชื่อหมู่บ้านในตำบลสุวารีเช่นเดียวกับบ้านตะโหนดอยู่ทางทิศตะวันตกของบ้านตะโหนด

สัตว์ป่าที่นำมาเป็นอาหารได้แก่ กวาง เก้ง กระเจิง เม่น นาโปะ เป็นต้น อุปกรณ์ที่ใช้ในการดักจับสัตว์จะใช้หวายหรือเถาวัลย์ที่หาได้ในป่าแล้วพันเป็นบ่วงสำหรับดักจับสัตว์ ใช้เสียงเป่าใบไม้ให้เป็นจังหวะล่อให้สัตว์ออกมา แต่ต้องคอยระวังสัตว์มีพิษหรือพวกเสือ

ส่วนของป่าที่ใช้แทนอาหารหลักของชาวบ้านในยามขาดแคลนข้าว คือ พืชประเภทที่มีหัวอยู่ใต้ดิน ได้แก่ มันนกก มันกาโซ มันชาไก หัวบุก กลอย ลูกเนียงแก่ ลูกสะบ้า ลูกปรังป่าและลูกชิด อาหารดังกล่าวข้างต้นต้องผ่านการต้มหรือเผาจนถึงสามารถกินได้ ส่วนกลอยและลูกชิดต้องผ่านกรรมวิธีหลายขั้นตอนก่อนนำไปกินได้

อาหารการกิน ผลผลิตจากป่า

การทำกลอย กลอยในภาษามลายูท้องถิ่นเรียก *ญานิง* หรือ *มาดง* มี ๒ ชนิด คือ กลอยเหนียวเนื้อสีเหลืองเหนียวและกลอยเจ้าเนื้อสีขาว การชูดกลอยจะชูดมากินในฤดูฝนโดยใช้วิธีสังเกตุถ้าเถาแห้งก็ชูดนำมากินได้ วิธีทำกลอยให้หมดพิษคือ เมื่อชูดมาจากดินแล้วปอกเปลือก ผานบางๆนำไปแช่น้ำเกลือซึ่งในสมัยก่อนใช้ขี้เถ้าแช่ประมาณ ๓ วันแล้วนำไปแช่ต่อในแหล่งน้ำไหล เช่น แม่น้ำ ลำธารอีกประมาณ ๓ วัน จึงนำไปต้มหรือหนึ่ง ยามกินจะกินกับมะพร้าวชูดผสมข้าวเหนียวหนึ่งเดิมน้ำตาลพอหวาน อร่อยมาก

การทำลูกชิด ชาวมลายูเรียกว่า *ดาว* เป็นพืชตระกูลปาล์มขึ้นตามป่าเขา ส่วนที่ใช้เป็นอาหารคือผลและน้ำ การเก็บต้นดาวต้องระวังในการเก็บเพราะยางของต้นดาวเมื่อถูกผิวหนังจะทำให้เกิดอาการคันอย่างรุนแรง ส่วนลูกที่ตัดแล้วต้องนำไปเผาเพื่อทำให้ยางแห้งจากนั้นนำมาบดเพื่อให้เมล็ด (ลูกชิด) ออก แล้วนำไปใส่ภาชนะที่ใส่น้ำเย็น กินได้ทันที ในภาษามลายูเรียก *บูวะกะกาง*

การเก็บลูกหยี ต้นหยีเป็นไม้ยืนต้นประเภทไม้เนื้อแข็ง มีลำต้นสูง ขึ้นเองตามธรรมชาติ ชาวบ้านเมื่อลงป่าเพื่อทำไร่หากพบต้นหยีก็จะเก็บไว้ไม่ลงทิ้ง การขึ้นเก็บลูกหยีนอกจากต้องระวังในเรื่องความสูงแล้วต้องระวังสัตว์ที่มีพิษซึ่งทำรังอยู่ เช่น ผึ้ง ต่อ แตน ผู้ที่ขึ้นไปตัดกิ่งหยีต้องมีความชำนาญ ซึ่งบ่งว่าเป็นความสามารถเฉพาะตัวที่สืบทอดทางสายตระกูล

การทำโละแบ โละแบเป็นอาหารว่างชนิดหนึ่ง วิธีทำ ซอยผลไม้ตามชนิดตามที่ต้องการให้เป็นชิ้นเล็กๆ แล้วโยลกในครกตำให้พอหยาบแล้วเติมเกลือ พริก น้ำบูดูพอประมาณ สำหรับไว้กินเล่นหรือให้คนป่วยหลังพักฟื้นกิน ผลไม้ที่มักใช้ ได้แก่ ลูกพลาลูกขนุนอ่อน ลูกมะม่วงหิมพาน ลูกหว้า มะเฟือง มะไฟ ลูกมะม่วงอ่อน ซึ่งผลไม้เหล่านี้มีรสเปรี้ยว มัน หวาน ผัด แตกต่างกัน เมื่อมีการทำโละแบที่ไหน เด็กๆ จะหาใบตองคนละใบ ต่อแถวเพื่อขอโละแบมากินเล่นเป็นที่สนุกสนาน

อาหารที่ใช้กินยามว่างเป็นการนำผลไม้ป่ามากิน เช่น *บูวะกะสือก็อระ* จะออกลูกตามลำต้นเมื่อลูกแก่จะนำมาต้มกิน *บูวะกะตือระ* ใช้เมล็ดในมาคั่วใส่เกลือ *บูวะกะเยาะ* กินผลสุกเป็นผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว *เวะเกียะ* ลูกที่สุกจะมีสีเหลือง มีรสหวาน *ลูกหวาย ลูกโทะปา ลูกหว้า ลูกพลาลูกหยี ลูกสามะ*

สวนดุงง

มีเรื่องเล่าต่อๆ กันมาถึงชาวบ้านรอบๆ เขาย้ายหรืออพยพหลบหนีภัยขึ้นไปอยู่อาศัยบนเทือกเขาบูโด จนมีสวนดุงงบนภูเขา เมื่อเกิดสงครามช่วงที่สยามเข้ามาตีเมืองปัตตานีแตกครั้งแรกและจับชาวบ้านชาวเมืองปัตตานีเป็นเชลยศึกขึ้นไปกรุงเทพฯ จำนวนมาก ผู้ที่เหลืออยู่ตกอยู่ความหวาดกลัว พวกนั้นละทิ้งบ้านเรือนขึ้นไปอยู่อาศัยบนภูเขา “พลาล” พลาล เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งที่มีมากบนภูเขาชาวบ้านใช้เป็นยาสมุนไพร รักษาโรคปวดเมื่อยแต่ปัจจุบันชาวบ้านเรียกภูเขาภูนี้ว่า *บูเกะดือแย* เนื่องจากมีสวนดุงงคือเขบน

ภูเขาหรือเทือกเขาโดดกันมาก อาศัยการหาของป่ากินพวกเผือกมันที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เมื่ออยู่กันนานๆ เป็นปีก็มีการทำไร่เพื่อเลี้ยงชีพ หลังจากสงครามเสร็จสิ้นแล้วก็จะลงมาอยู่ในพื้นที่ราบอันเป็นที่อยู่อาศัยเดิมอีก แต่สวนดุงซึ่งที่อยู่บนภูเขาก็ตกเป็นสวนดุงทุเรียนดั้งเดิมมาจนถึงปัจจุบัน

สวนดุงมีอยู่สองลักษณะคือ **สวนดุงที่อยู่ริมสายน้ำและสวนดุงบนภูเขา**

สวนดุงที่อยู่ริมน้ำ ที่ทำกินในอดีตจะเลือกที่ดินติดกับริมน้ำเพื่อสะดวกในการดำเนินชีวิต ส่วนที่อยู่อาศัยจะสร้างเป็นกระท่อมหรือ軒 แล้วถางป่าทำไร่ ปลูกพืชโตเร็ว ปลูกข้าวไร่ เมื่อกินผลไม้อะไรที่มาจากป่าตามแต่ละฤดูกาลเช่น ทุเรียน ลูก มะเฟือง มะไฟ กระท้อน มะปราง ฯลฯ ก็จะทิ้งเมล็ดรอบๆ ที่อยู่อาศัยนานเข้าเมล็ดพันธุ์เจริญเติบโตกลายเป็นสวนไม้ผล สวนดุงขนาดใหญ่มักมีต้นทุเรียนเป็นพืชเด่น

ในกรณีที่บ้านตะโหนดตลอดริมฝั่งสายน้ำ **จวนระบลาหมอ** ล้วนเป็นสวนดุงและดุงที่ใหญ่ที่สุดคือ **ดุงขบือชา** ขบือชาแปลว่า ใหญ่ ในสวนดุงนี้มีเนื้อที่ประมาณ ๒๐ ไร่ เต็มไปด้วยต้นทุเรียนนานาพันธุ์ มีนาข้าวซึ่งอายุเก่าแก่มาก เป็นของสายตระกูล **โต๊ะกูแซ** รอบๆ ดุงใหญ่มีดุงขนาดเล็กรายรอบ สันนิษฐานว่า ดุงใหญ่นั้นเป็นของปู่ทวด จากนั้นแตกแขนงตามสายของลูกหลาน เมื่อแยกครอบครัวใหม่ ในดุงใหญ่ลูกหลานเครือญาติทุกคนมีสิทธิ์เก็บกิน สวนดุงเล็กก็เป็นของลูกหลานสายตระกูลย่อยที่บุกเบิกใหม่เป็นของตนเอง

สวนดุงบนภูเขา เกิดจากหลายสาเหตุด้วยกันคือ การหลบภัยหนีสงคราม หรือไปทำเป็นพื้นที่เลี้ยงช้างของเจ้าเมือง และการบุกเบิกพื้นที่ทำกินบนภูเขา แต่ละแห่งอยู่ในเทือกเขาบูโดโดยรอบทั้งสิ้น ไม่ได้อยู่แต่เฉพาะที่บ้านตะโหนด

เล่ากันว่าเมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีที่แล้ว เกิดสงครามใหญ่เรียกว่า **มูโอะจะบู** สยามที่กรุงเทพฯ ยกทัพใหญ่มาตีเมืองปัตตานี ชาวบ้านรู้ข่าวเกิดความกลัวจึงอพยพหนีขึ้นไปบนภูเขาอาศัยอยู่กินบนภูเขาเป็นเวลาแรมปี จนทำให้เกิดสวนดุงบนภูเขาเพลา ชาวบ้านเรียกว่า **ดุงบูเกะ**

สวนดุงที่เกิดจากใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงช้างของเจ้าเมืองอยู่ที่ **บ้านกาลอ** ที่ **โกตาบารู** อำเภอรามัน จังหวัดยะลา และที่ **บ้านมะยง** อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส

สวนดุงที่เกิดจากการบุกเบิกพื้นที่ทำกินบนภูเขามิที่ **บ้านลูโบะบูโละ** **บ้านเจาะกือแะ** **บ้านมะนัง** **บ้านยัง** **บ้านบลูกา** **บ้านจอบะ** อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส

การแต่งตั้งผู้ดูแลสวนดุงนั้นจะคัดเลือกคนในบรรดาเครือญาติ ส่วนใหญ่จะคัดเลือกผู้ที่อาวุโสที่สุด มีหน้าที่ดูแลถางป่าบริเวณสวนให้โล่งเพื่อสะดวกในการเก็บผลไม้ และหากพบต้นทุเรียนเล็กๆ ก็จะปักไม้ไว้กันคนเหยียบและรักษาให้โตต่อไป

ผู้ดูแลจะทำหน้าที่ในการจัดสรรแบ่งวันในการเก็บผลทุเรียน เมื่อทุเรียนสุกดีแล้วผู้ดูแลจะตระเวนบอกญาติและมีการแบ่งเวรทั้ง ๒๔ ชั่วโมงหรือแบ่งเป็นคั่นๆ ไป สมมุติมีผู้สิทธิเก็บกินในสวนดุงนี้ ๕ ตระกูลก็แบ่งเป็น ๕ คั่น เมื่อครบรอบก็เวียนมาใหม่จะเก็บกินจนทุเรียนหมดฤดูกาล สำหรับญาติที่อยู่ไกลก็จะส่งข่าวให้มารับทุเรียนหากมาไม่ได้ก็จะกวักเก็บไว้

สวนลุงในยุคนั้นเป็นยุคที่ทุเรียนยังไม่มีราคา คนก็ยัง不多 จึงมีทุเรียนเหลือเพื่อใครจะกินเท่าไรก็ได้ เวลาคนที่เลือกกินทุเรียนที่มีรสอร่อยกินทิ้งกินขว้าง ทุเรียนที่เหลือก็ถูกทิ้งไว้จนเน่าเสีย เกิดการเปลี่ยนแปลง ทุเรียนเริ่มมีค่าสามารถแลกของแลกเงินได้ ลูกหลานที่เพิ่มมากขึ้น การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีคิด ต่างต้องการจับจองและแบ่งพื้นที่ทำกินของบรรพบุรุษเพื่อจะได้ปลูกพืชเศรษฐกิจ

การล่มสลายของสวนลุงเกิดเนื่องจาก การเข้ามาของพืชเศรษฐกิจยางพารา ในระบบสวนเชิงเดี่ยว และนโยบายของรัฐที่ต้องการให้ยางพาราเป็นพืชส่งออก จึงได้จัดตั้งหน่วยงานกองทุนสงเคราะห์สวนยางพารา สกย. (สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง) พร้อมกันนั้น และรัฐก็ได้ปฏิรูปกฎหมายที่ดินเพื่อให้สอดคล้องกับการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว

วิถีชีวิตในปัจจุบัน

ปัจจุบัน เมื่อการคมนาคมสะดวก การติดต่อกับภายนอกง่ายขึ้น วิถีชีวิตของคนในบ้านตะโหนดกับคนนอกพื้นที่ลดความแตกต่างในการดำรงชีวิต ไม่ค่อยมีความแตกต่างกันมากนัก

ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำสวนยางเป็นหลัก ในแต่ละวันวิถีชีวิตจึงเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทำสวนยาง เริ่มต้นวันตั้งแต่เช้ามืด ชาวบ้านเข้าสวนกรีดยาง หากพ่อแม่ต้องเข้าสวนทั้งคู่ ลูกๆ จะอยู่กับตายายหรือพี่คนโตต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูเล่นๆ และพ่อแม่บางคนอาจพาลูกไปสวนยางด้วย

กิจกรรมในสวนยางจะเสร็จประมาณสายถึงเที่ยงของวัน ตามขนาดพื้นที่ของสวนและระยะทางจากบ้านไปสวนยาง ช่วงบ่ายผู้หญิงจะเข้าบ้านทำงานบ้าน ผู้ชายจะนำยางไปขาย บ้างไปนั่งร้านน้ำชา เย็นหลังจากเด็กกลับจากโรงเรียนแล้ว เด็กๆ จะเล่นในหมู่บ้าน ผู้หญิงอาจจับกลุ่มคุยกัน บ้างเข้าพื้นที่สวนใกล้บ้านทำไร่เพาะปลูกพืชไร่เร็ว เช่น มัน ถั่ว ตะไคร้ ผู้ชายจะไปดูแลวัว ควายที่เลี้ยงไว้ตามปลายสวนปลายนา ใกล้อาทิตย์ตกดินทุกคนจะกลับบ้าน อาบน้ำกินข้าว กลางคืนผู้ชายจะลับมีดกรีดยางเพื่อเตรียมกรีดยางในเช้าตรู่วันรุ่งขึ้น บ้างจับกลุ่มคุยที่มัสยิด บ้างนั่งร้านน้ำชา ผู้หญิงอยู่บ้านกับลูก ดูกินนอนเพื่อเตรียมตัวทำงาน

ในกลุ่มวัยรุ่นชายอาจจับกลุ่มคุยกันถึงเที่ยงคืนที่ร้านน้ำชา คุยเรื่องฟุตบอล เรื่องทั่วไปตามประสาวัยรุ่น ส่วนผู้ใหญ่คุยเรื่องเกี่ยวกับการทำงาน คุยเรื่องราคายางหรือคุยเรื่องสถานการณ์ความรุนแรง หากวันใดฝนตกกรีดยางไม่ได้ ช่วงเช้าจะนั่งคุยร้านน้ำชาถึงสาย หรือบ้างเข้าสวนถางวัชพืชดูแลสวน

การเข้ามาของยางพาราทำให้ชาวบ้านมีช่วงเวลาในการทำงานชัดเจนและเป็นกิจวัตร พื้นที่ส่วนรวมร่วมกันทำงานอาจลดลง หลังการโค่นต้นยางขายเพื่อรอปลูกยางใหม่โดยรวมกลุ่มกันปลูกพืชไร่เร็ว

ส่วนการปลูกข้าวไร่ไม่นิยมทำเหมือนอดีต ชาวบ้านมีค่านิยมว่า กรีดยางหนึ่งวันก็สามารถซื้อข้าวสารได้เป็นอาทิตย์ การทำนาจึงมีน้อยลง มีนาร้างเพิ่มขึ้น มีอาชีพใหม่ๆ เช่น รับจ้าง ก่อสร้าง ค้าขาย แต่ปริมาณคนไม่มีงานทำก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น อาจแบ่งวันกรีดยางกับพ่อแม่ตนเอง การกรีดยางก็มีช่วงของการหยุดไม่สามารถกรีดยางได้ เช่น เมื่อฝนตกหนักหรือเมื่อต้นยางผลัดใบ ทำให้ครอบครัว

ไม่มีรายได้ วัยรุ่นบางคนไปรับจ้างกรีดยางหรือขายแรงงานที่ประเทศมาเลเซีย ในกลุ่มวัยรุ่นหญิงมีการเรียนหนังสือเพิ่มขึ้นแต่วัยรุ่นชายกลับลดลง

ในช่วงที่ไม่มีฝน ชาวบ้านจะเข้าสวน ถางป่า เพาะปลูกไม้ผลในท้องถิ่นได้แก่ ลองกอง ทุเรียน มังคุด การปลูกไม้ผลเป็นรายได้เสริมในรอบปี ชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกแบบง่าย ๆ ไม่ค่อยดูแลจริงจังเหมือนต้นยางพารา

ประเพณีและพิธีกรรม

การเกิด

ในสมัยก่อนการเกิดของเด็กโตะบีแคหรือหมอดำแย จะเป็นผู้ดูแลผู้หญิงในหมู่บ้านตั้งแต่ตั้งครรภ์จนถึงคลอดบุตร รวมถึงการอยู่ไฟหลังคลอดประมาณ ๔๕ วัน การรักษาดูแลก็จะทำโดยวิธีอ่านคาถาอาคม รวมถึงการนวดตัวและการใช้สมุนไพร

เมื่อเด็กอายุได้ ๔๕ วัน โตะบีแคก็จะพาไปอาบน้ำที่กูโบร์ เพราะมีความเชื่อว่าเด็กจะปลอดภัยปราศจากโรคภัยไข้เจ็บพร้อมทั้งขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หลังจากนั้นจะโกนผมไฟเด็กแล้วเอาเส้นผมนั้นไปเทที่ต้นมะพร้าวประจำชีวิตของเด็ก ตามความเชื่อโบราณของบ้านตะโหนดเมื่อเด็กเกิดมาทุกคนจะมีต้นไม้คู่ชีวิตถือเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่ง ในบ้านตะโหนดนั้นต้นมะพร้าวเป็นต้นไม้ที่มีความผูกพันกับศาสนาและความเชื่อ ซึ่งถ้าสังเกตในสวนลุงจะมีต้นมะพร้าวปลูกแทรกอยู่ แต่การเกิดของสวนลุงจะเป็นลักษณะของการทิ้งเมล็ดพันธุ์ แต่ต้นมะพร้าวจะเป็นการปลูกเชิงพิธีกรรมที่จะบ่งบอกว่าบ้านนี้มีสมาชิกกี่คน

ในสมัยปัจจุบันได้มีนโยบายของกรมอนามัยเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยจะให้ปฏิบัติตามหลักสาธารณสุขของกรมอนามัย มี ๒ วิธี คือ

๑. คลอดกับทางโรงพยาบาล ทางโรงพยาบาลจะมีห้องหรือมุมที่เรียกว่า “ห้องอาซาน” ให้ปฏิบัติศาสนกิจขอพรจากพระเจ้าก่อน แล้วจึงคลอดตามปกติ

๒. คลอดกับหมอดำแย (โตะบีแค) ตามความเชื่อเดิมของชาวบ้านที่ยังคงยึดถือปฏิบัติกันมาโดยก่อนคลอด จะให้โตะบีแคทำพิธีกรรมโดยอ่าน “อาซาน” (ภาษาอาหรับ) เป็นคำเรียกละหมาดหลังจากอาบน้ำก่อน แล้วจึงจะให้โตะบีแคทำคลอด โดยวิธีนี้ทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุขของกรมอนามัยจะเข้ามาอบรมให้คำแนะนำแก่โตะบีแคในการปฏิบัติตามหลักสาธารณสุขที่ถูกต้องเพื่อความปลอดภัยของแม่และเด็ก

การแต่งงาน

การแต่งงานในอดีตเกิดขึ้นเมื่อผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงหรือชายเห็นสมควรว่าลูกของตนถึงวัยแต่งงานแล้ว ในภาษามลายูเรียกว่าถึง *อากลบาล* สัญญาณที่บ่งบอกคือเมื่อผู้หญิงเริ่มมีประจำเดือนและผู้ชายเริ่มฝันเปียกหรือไม่ก็ถึงเมื่อถึงอายุ ๑๖ ปี ผู้ใหญ่จะปรึกษากันว่าควรแต่งงานกับใครจึงเหมาะสม

โดยปกติ การแต่งงานจะเริ่มตอนที่ครอบครัวฝ่ายชายไปทาบถามพ่อแม่ฝ่ายหญิงที่ตนต้องการให้ลูกชายแต่งงานด้วย สำหรับคู่บ่าวสาวแล้วทั้งคู่อาจไม่เคยรู้จักหรือเห็นหน้ากันเลย ฝ่ายหญิงมีโอกาสเห็นหน้า

ผู้ชายก็เมื่อถึงวันที่แต่งงาน เมื่อผู้ใหญ่ตกลงกันพอใจก็ถือว่าเพียงพอแล้วสำหรับการเริ่มต้นชีวิตคู่ของหนุ่มสาวคู่หนึ่งๆ

ผู้หญิงจะยอมรับการตัดสินใจของพ่อแม่ของตนมากกว่าจะปฏิเสธการ มีบ้างที่การแต่งงานเกิดจากพ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นผู้ริเริ่ม โดยต้องการประ โยชน์ให้กับครอบครัวของตน สาเหตุมาจากการกระชับสายสัมพันธ์ที่ห่างให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้นหรือต้องการได้ประโยชน์จากความรู้หรือความร่ำรวยของฝ่ายชาย

ในสังคมมลายูมุสลิมในอดีต หากฝ่ายชายมีความรู้ทางศาสนาก็จะเป็นต้นทุนสำหรับการเลือกคู่ครอง สังคมมักให้การยอมรับสถานะของคนที่มีความรู้ทางศาสนาถึงแม้จะเรียนปอเนาะแค่สองสามปีก็ตาม เมื่อแต่งงานแล้วส่วนใหญ่ผู้ชายมักไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง โดยพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะแยกห้องในบ้านให้ต่างหาก ลูกเขยจะมีสถานะเหมือนลูกคนหนึ่งของครอบครัวนั้น พิธีการแต่งงานจัดที่บ้านฝ่ายหญิง ในทางพิธีการทางศาสนามีโต๊ะอิหม่ามเป็นผู้นำ การจัดงานเลี้ยงก็จะถูกจัดที่บ้านฝ่ายหญิงเช่นกันแล้วจึงมีการจัดเลี้ยงในการส่งตัวเจ้าสาวอีกครั้ง

ในการจัดงานเลี้ยงแต่ละครั้ง จะมีญาติๆ จะมาช่วยงานกันทั้งที่อยู่ใกล้และไกล ถือว่าเป็นการพบปะกันทางเครือญาติทางหนึ่ง คนในหมู่บ้านต่างช่วยกันทั้งแรงงานและอาหาร เมื่อฝ่ายชายต้องมาอยู่ในสังคมฝ่ายหญิงแล้วทางญาติพี่น้องฝ่ายหญิงจะเชิญฝ่ายชายไปกินข้าวที่บ้านเพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยและเป็นแสดงการยอมรับสมาชิกใหม่ ในกลุ่มผู้ชายจะมีความสนิทสนมเร็วขึ้นเมื่อเพราะต้องมีการรวมกลุ่มกันในการใช้แรงงาน

ในการทำงานฝ่ายชายจะเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานในครอบครัวฝ่ายหญิง หากพ่อตาทำนาเลี้ยงวัวก็ต้องช่วยพ่อตาทำนาเลี้ยงวัวด้วย แล้วยังต้องช่วยพ่อแม่ของตนเมื่อเสร็จจากงานของตนอีกต่างหาก การแต่งงานไม่ได้ตัดฝ่ายชายออกจากครอบครัวเดิม แต่เป็นการเชื่อมโยงครอบครัวเดิมกับครอบครัวใหม่เกิดขึ้นในหลายกิจกรรม เช่น ในการจัดงานแต่งงานต้องมีการลงแรงช่วยงานกัน ในการทำงานเกี่ยวข้าว ในพิธีการทางศาสนา ปกติแล้วในสังคมมลายูเป็นสังคมที่มีการรวมกลุ่มการทำงาน ต้องการแรงงานคนมาก เมื่อคนมากก็ช่วยกันให้งานเสร็จได้ คำมลายูเรียกว่า *เนาะกามา*

การแต่งงานทำให้ผู้ชายมีภาระรับผิดชอบมากขึ้น ต้องดำเนินชีวิตคู่ของตนเองให้อยู่ได้และต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในครอบครัวใหม่ด้วย การแต่งงานก็เหมือนกับการขยายขอบเขตของชุมชนเพราะเมื่อแต่งงานก็จะแยกครอบครัวกันออกไปหาที่ทำกินที่เหมาะสม

ในสังคมมลายูเมื่อคนนอกมาอยู่ในหมู่บ้าน การปฏิบัติเพื่อให้ได้รับการยอมรับมีหลายวิธี เช่น การร่วมละหมาดรวมที่มัสยิด การร่วมวงกินชากาแพที่ร้านน้ำชา เมื่อผ่านพ้นเวลาในการพิสูจน์ตนเองแล้วหรืออาจมีลูกสักคน พ่อตาแม่ยายจะให้ที่ดินในการทำงานเป็นของตนเองเพื่อเป็นต้นทุนในการดำเนินชีวิตครอบครัว อาจแบ่งที่ดินในการแยกเรือนไปอยู่ต่างหาก ฝ่ายชายหญิงที่สร้างชีวิตคู่ต้องค่อยๆ สะสมเงินเพื่อซื้อที่ดินเพิ่มเติม ในกรณีคนที่มิฐานะดีอยู่แล้วก็จะจัดการดูแลของเดิมให้ดี หากฐานะไม่ดีต้องบุกเบิกพื้นที่ป่าแปลงเป็นสวน

ในการแบ่งมรดกจากที่ดิน ฝ่ายชายจะได้รับมรดกจากครอบครัวฝ่ายหญิงด้วยตามสิทธิที่ฝ่ายหญิงพึงได้รับตามส่วนแบ่งทางศาสนากำหนด และฝ่ายชายจะได้รับมรดกจากครอบครัวจากพ่อแม่ของตนด้วย เมื่ออยู่นานสิบปีสี่สิบปีหากฝ่ายชายเป็นคนต่างถิ่นก็จะกลายเป็นคนในท้องถิ่นนั้นโดยปริยาย

หลักการศาสนาอิสลามมีบัญญัติการครอบครองทรัพย์สินในอิสลามได้บัญญัติคือ

มรดก คือ ทรัพย์สินของผู้ตายที่ได้ตกทอดไปยังทายาทโดยธรรม

พินัยกรรม คือ คำสั่งยกทรัพย์สินหรือแบ่งทรัพย์สินของตน หรือวางข้อกำหนดเกี่ยวกับทรัพย์สินของตนอันจะให้ผลเมื่อตนตายแล้ว ไม่อนุญาตให้ทำพินัยกรรมแก่ทายาทที่มีสิทธิในมรดก ซึ่งจำนวนทรัพย์สินที่จะทำพินัยกรรมต้องไม่เกิน ๑ ส่วน ๓ ของทรัพย์สินทั้งหมด

การยกให้โดยเสน่หา คือ การมอบทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ให้โดยเต็มใจในขณะที่ผู้ให้และผู้รับยังมีชีวิตอยู่ โดยปราศจากค่าตอบแทนใดๆ

การแบ่งมรดกหรือทรัพย์สินสมบัติของวงศ์ตระกูล หมายถึงทรัพย์สินสมบัติของผู้ตายที่หลงเหลืออยู่หลังจากชดใช้หนี้สินและใช้จ่ายการจัดงานศพ ก่อนจะมีการตกลงแบ่งกันห้ามทุกคนจะต้องโดยเด็ดขาดเนื่องจากในศาสนาอิสลามหากผู้ใดละเมิดเงื่อนไขหรือข้อห้ามจะมีอันเป็นไป จะคว่ำกองมรดกนั้นมีเงื่อนไขห้ามอย่างไร เช่น มีลูกๆ ที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะหรือไม่ มีคำสั่งเสียของเจ้าของหรือไม่ ถ้ามีในกองมรดกนั้นต้องมีการแบ่งมรดกตามหลักการของศาสนาที่ระบุไว้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้นำศาสนาคือ โต๊ะอิหม่ามเป็นผู้จัดการแบ่ง

วากัฟ คือ การนำทรัพย์สินที่เป็นถาวรวัตถุมอบเป็นศาสนสมบัติเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ หรือนำประโยชน์ไปใช้ในศาสนกุศล อันมีผลห้ามนำทรัพย์สินนั้นไปจำหน่าย จ่าย โอน หรือมอบให้

การตาย

ในอดีตบ้านตะโหนดรับศาสนาอิสลามเข้ามาเพียงอย่างเดียว ได้เกิดปัญหาคือขาดผู้รู้ ไม่มีผู้ที่จะนำปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลามและอ่านคдуа เพราะบ้านโตนดอยู่ในเขตหุบเขา การทำพิธีศพของชาวบ้านจึงได้ปฏิบัติโดยการไปขอ “น้ำตลกีม” จากผู้รู้นอกพื้นที่ โดยชาวบ้านจะนำน้ำใส่กาละมังและนำไปให้ผู้รู้ (โต๊ะชาฆาห์) นอกพื้นที่อ่านคдуаและเป่ามนต์ลงในกาละมังน้ำนั้นซึ่งเรียกว่า “น้ำตลกีม” (ภาษาอาหรับ) แล้วชาวบ้านก็จะนำน้ำตลกีมนั้น กลับมาเก็บไว้ที่บ้าน เมื่อมีการเสียชีวิตเกิดขึ้นก็จะนำน้ำตลกีมนี้นี้ดกมาเล็กน้อย (ส่วนที่เหลือก็เก็บไว้ใช้ผสมต่อไป) นำมาผสมกับน้ำธรรมดาก็อีก ๑ กาละมัง จึงจะนำน้ำที่ผสมกับน้ำตลกีมแล้ว มาชำระทำความสะอาดและอาบน้ำศพ ห่อด้วยผ้าสีขาวพร้อมกับทำละหมาดให้ศพฝัง เมื่อเสร็จจากการละหมาดก็จะนำศพนั้นไปฝังในพื้นที่บริเวณบ้านของตนเองหรือของแต่ละวงศ์ตระกูล จึงทำให้ในสมัยก่อนมีกุโบร์หลายจุด

การเกิดขึ้นของกุโบร์สาธารณะได้เกิดขึ้นมาเมื่อ โต๊ะชาฆาห์ เข้ามาในบ้านตะโหนด (เป็นโต๊ะอิหม่ามคนแรก) เขาจะเป็นผู้ที่ทำพิธีศพทั้งหมด และให้ชาวบ้านนำศพไปฝังรวมกันในที่สาธารณะ โดยไม่ต้องฝังในบริเวณบ้านของแต่ละคนอีกต่อไป

ผู้นำทางจารีตประเพณีของหมู่บ้าน

สังคมชาวบ้านตะโหนดในอดีตมีความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ในแต่ละรุ่นนั้นจะมีคนหนึ่งเป็นที่นับถือ เชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับใจ รวมถึงการให้คำปรึกษา เช่น โตะบอมอ โตะปีแด โตะมูเค็ง โตะกูแซ ฯลฯ จะถือว่าเป็นผู้นำทางจารีตประเพณีของชาวบ้านตะโหนด คนเหล่านี้จะให้คำแนะนำและชี้แนะในยามที่ชาวบ้านมีความทุกข์สุขหรือจะดำเนินกิจกรรมใดๆ ในชีวิตประจำวัน

โตะบอมอ หมายถึงผู้ที่มีความรู้และมีคาถาอาคม สามารถบอกสาเหตุและต้นเหตุของการเจ็บป่วย ซึ่งอาจเป็นอาเพศจากการละทิ้งพิธีกรรมของวงศ์ตระกูล หรืออาเพศจากการไม่ได้ทำพิธีกรรมต่างๆ ในกิจกรรมประจำวัน ต้องรักษาด้วยการปฏิบัติตามพิธีกรรมประจำวันวงศ์ตระกูลแต่ละคนและพิธีกรรมต่อเจ้าที่เจ้าทาง ทั้งมีการอ่านคาถาอาคมแล้วใช้สมุนไพรรักษาไปด้วย โตะบอมอเป็นได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง

การประกอบอาชีพหรือทำงานของชาวบ้านทุกครั้งจะต้องไปปรึกษาโตะบอมอก่อน ต้องฟังคำชี้แนะแล้วจึงนำมาปฏิบัติ เช่น การจะหาที่อยู่อาศัยเพื่อปลูกบ้าน ต้องเลือกที่ทางเนินทิศตะวันตกสูงกว่าเวลาฝนตกจะทำให้น้ำไหลลงไปทางทิศตะวันออกและควรมีสายน้ำหรือลำคลองทางทิศเหนือ หรือการเลือกไม้มาสร้างบ้านก็อย่าเอาไม้ที่โคนแล้วล้มข้ามคลองข้ามสายน้ำ ห้ามนำไม้ล้มที่ติดอยู่กับตอล้มทางเนินภูเขาซึ่งมีกิ่งออกมามากมาย อย่ายะเพชชามาใช้ทำบ้าน ห้ามนำไม้ที่ล้มเองหรือไม้ที่โดนฟ้าผ่ามาสร้างบ้าน การควันทเวลาที่ลงมือเตรียมพื้นที่ และวันเวลาที่ขุดเสาบ้านขึ้น ถ้าเป็นเสาเอกต้องทำพิธีเฉพาะที่หัวเสาก่อนแล้วติดด้วยเงินและทอง เวลาขุดขึ้นทั้งครอบครัวจะต้องจับบริเวณที่ผูกอ้อยกับลูกมะพร้าวที่แตกหน่อ ๒ ลูกไว้พร้อมกัน

สำหรับการทำไร่ ก่อนการลงมือต้องปรึกษาและฟังคำชี้แนะจากโตะบอมอก่อนเพื่อทำพิธีกรรมขอความคุ้มครองจากเจ้าที่ แล้วจึงบอกลูกบ้านถึงหลักการปฏิบัติตามขั้นตอนว่าจะเริ่มไปถางป่าวันไหน ตัดโค่นและเผาให้เตียน การเอาพืชลงปลูกและการดูแลต้นข้าวในเวลาต้นพืชไร่และข้าวช่วงตั้งท้องจนถึงเก็บเกี่ยวควรปฏิบัติและมีข้อห้าม เช่น ห้ามพุดจาย โสโห้ง สาดแข่ง เวลาบรรดาสัตว์หรือแมลงมาทำร้ายต้องขอความเมตตาปราณีจากเจ้าที่ว่า “ขออย่ามาทำร้ายต่อลูกหลาน”

ห้ามเผาอะลามะพร้าวเมื่อเวลาข้าวตั้งท้อง จะมีคาถาต้องอ่านทุกเช้าและเย็นเป็นภาษาไทยว่า “น้องดาวเอ๋ย น้องดาว น้องทวีเอ๋ย น้องทวี ลงมาใส่น้ำใส่นิยม ให้ลูกมูนี้ ให้ได้ทำให้ได้เจ้า ถ้าไม่ลงมาใส่น้ำให้ลูกมูนี้ไม่ได้ทำให้ไม่ได้เจ้า” เป็นการเชิญแม่โพสพมาช่วยดูแล ให้มีน้ำดินดีเพื่อความอุดมสมบูรณ์จะได้เก็บเกี่ยวข้าวได้ เพราะเชื่อว่าถ้าพระแม่โพสพไม่มาดูแลก็จะทำให้ข้าวไม่ตั้งท้องและไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้

เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจะมี ๒ แบบ คือ เชิญโตะบอมอมาทำพิธีเกี่ยวข้าวครั้งแรกหรือให้โตะบอมอมาสวดทำพิธีให้แล้วเจ้าของบ้านเกี่ยวข้าวเอง มีข้อกำหนดว่าในตอนเช้ามีระหว่างทางไปเกี่ยวข้าวอย่าให้เจอกับใคร ถ้าเจอก็ห้ามพุดคุย แล้วนำข้าวที่เกี่ยวข้องได้นี้กลับบ้านใส่ยุ้งข้าวเก็บไว้ เมื่อนำข้าวใหม่นี้มากินจะต้องเชิญโตะบอมอมาที่บ้านเพื่อทำพิธีอีกครั้งโดยต้องแกงกะทิกับลูกเต้าตัวเล็กๆ เป็นกับข้าวกินกับข้าวใหม่

เมื่อเสร็จจากการเก็บเกี่ยวประมาณ ๑-๒ อาทิตย์ โตะบอมอในฐานะเป็นหัวหน้าของชาวบ้านจะแจ้งวันและเวลาจัดงานมโหรีสพต่างๆ ในพิธีกรรมหลังเก็บเกี่ยว (pujabenau-pujakapung) และมีการละเล่น

ต่างๆ เช่น การเล่นหนังตะลุง มะโยง มโนราห์ เป็นต้น รวมถึงแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบต่อบ้านแต่ละคนตั้งแต่เริ่มจนเสร็จงาน โดยใช้เวลาเตรียมงานประมาณ ๑ สัปดาห์ จึงจะจัดการละเล่น *สึละ บือเดกา (silat bedika)* คือ ใช้กลองยาว ๒ ตัว และมีการต่อสู้แบบศิลปะป้องกันตัวของชาวมลายู ส่วนโต๊ะบอมจะมีหน้าที่ตามพิธีกรรมความเชื่อก่อนจะเริ่มงาน ซึ่งชาวบ้านจะนำข้าวสารใหม่ที่เก็บเกี่ยวได้มารวบรวมให้เพื่อทำพิธีอ่านคาถาแล้วจึงเริ่มงาน

ประมาณเดือน ๕ ของทุกปี โต๊ะบอมจะเจอกับลูกบ้านถึงวันเวลาจัดงาน ป้องกันหมู่บ้านหรือ *การบูชาถนนสาธารณะ (kanduri jalanraya)* โดยชาวบ้านจะเอาข้าวเหนียวหลากหลายสี (pulot semaukat) ใส่ถาดนำไปใส่ตรงกลางพร้อมกับสำหรับถวายเจ้าที่และกูโบร์เก่า ในสำหรับจะประกอบด้วยข้าวเหนียวสามสี คือ สีขาว เหลือง และแดง ใยก่าง กล้วย น้ำ ข้าวคั่ว หมากพลู เมื่อเตรียมสำหรับเสร็จ ชาวบ้านจะมารวมกันตั้งขบวนเพื่อเดินทางทำพิธีตามถนนจนถึงปลายหมู่บ้าน เมื่อเสร็จพิธีชาวบ้านจะจัดเลี้ยงกินข้าวเหนียว โดยหามนำอาหารและสิ่งของที่เหลือจากพิธีกลับบ้าน

หากสภาพอากาศเกิดวิกฤตและฝนแล้ง น้ำบ่อ หนองน้ำตื้นเขิน หญ้าและพืชแห้งตายหมด จึงเป็นหน้าที่ของโต๊ะบอมที่ต้องทำ *พิธีกรรมขอฝน* โดยพิธีกรรมจะเริ่มด้วยการสร้างกระท่อมเล็กๆ กลางทุ่งนา เพื่อให้โต๊ะบอมและคณะอยู่ทำพิธีกรรมประจำในทุ่ง ห้ามออกไปไหนมาไหนและห้ามอาบน้ำเป็นเวลา ๑ สัปดาห์ ส่วนลูกบ้านก็จะนำเด็กและผู้หญิงรวมถึงบรรดาสัตว์เลี้ยงมาอยู่พร้อมกันกลางทุ่งนาแต่จะร่วมพิธีกรรมในตอนเช้าและกลับไปในตอนค่ำจนกว่าจะเสร็จสิ้นพิธี

เมื่อจะมีการจัดงานแต่งงานในบ้านโดนด ฝ่ายผู้ใหญ่หรือพ่อแม่จะจับคู่ลูกที่เห็นว่ามีเหมาะสมกัน เมื่อตกลงกันได้ทั้งสองฝ่ายก็จะพากันไปหาโต๊ะบอมเพื่อให้โต๊ะบอมทำนายดูทั้งฝ่ายหญิงชายมีกรรมใดติดตัวอยู่ ถ้ามีก็จะให้พากันไปสะเดาะเคราะห์ในน้ำคลอง และก่อนจะถึงเวลาที่จะจัดพิธีแต่งงานแต่ละฝ่ายก็ต้องไปทำพิธีกรรมประจำตระกูลก่อน เช่น สี่ประจำตระกูลที่ถูกต้องใช้ทำสำหรับอาหาร การแต่งกาย ชุดแรกที่ต้องใส่ การละเล่นต่างๆ เช่น สึละ หนังตะลุง มะโยง มโนราห์ ดีเกร์ เป็นต้น เมื่อทำพิธีประจำตระกูลของแต่ละฝ่ายแล้วจึงจะจัดงานแต่งงานต่อไป

โต๊ะบีแด คือหมอดำแย ซึ่งเป็นบุคคลที่มาจากการเล่นส่ายตระกูลจนถึงลูกหลานและเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ มีความสามารถในการดูแลรักษาโรคภัยไข้เจ็บและดูแลรักษากิจกรรมต่างๆ ของผู้หญิงตั้งแต่ตั้งครรภ์จนถึงคลอดบุตร ซึ่งผู้หญิงในหมู่บ้านจะฝากความไว้วางใจกับโต๊ะบีแด ในพิธีกรรมการรักษาจะมี ๓ วิธีด้วยกัน คือ การอ่านคาถาอาคม การรักษาโดยนวดตัว และการรักษาด้วยสมุนไพร

หญิงที่ตั้งท้องต้องนำหมากพลูให้กับโต๊ะบีแดล่วงหน้าเป็นพิธีขอให้ดูแลรักษาในช่วง ๔-๕ เดือนแรกของการตั้งท้อง จนกระทั่งคลอดแล้วถึงช่วงอยู่ไฟต่ออีกประมาณ ๔๕ วัน ถ้ามีคนตั้งท้องลูกคนแรกประมาณ ๖-๗ เดือน จะต้องมีการพิธีกรรมต้อนรับสมาชิกใหม่โดยมีการจัดเตรียมอาหาร เช่น ข้าวขาว ข้าวเหนียว ใยก่าง นำมาทำเป็นสำหรับ พร้อมกับมะพร้าว ๑ ลูก หมากพลูให้โต๊ะบีแดอ่านคาถาอาคมเป่าลงในสำหรับ ผู้หญิงท้อง

ต้องนั่งหน้าสำหรับแล้วเอาลูกมะพร้าวมาคลึงบนหน้าท้องรอบ ๆ ตัว ประมาณ ๗ รอบ เสร็จแล้วต้องกินอาหารในสำหรับจึงเสร็จพิธีกรรม

สิ่งต้องห้ามสำหรับสามีภรรยาที่ห้ามทำในระหว่างภรรยาตั้งท้อง เช่น ฝ่ายหญิงห้ามเข้าใต้ถุนบ้าน ห้ามกินข้าวเย็น ห้ามดื่มน้ำมะพร้าว ห้ามกินข้าวดิบ ห้ามเดินในป่า เป็นต้น ส่วนฝ่ายชายห้ามตีหรือทำร้ายบรรดาสัตว์ทั้งหลาย ห้ามทำลายจอมปลวก ห้ามนำไม้ฝืนติดกับจอมปลวกมาใช้และสามีภรรยาต้องไปพบโตะบีแด่ทุกเดือน เพื่อให้ดูแลสุขภาพของแม่กับลูก โดยโตะบีแด่ใช้มือสัมผัสก็จะสามารถบอกได้ว่าลูกปกติและแข็งแรงหรือไม่ ถ้าลูกไม่ปกติหรือไม่ดีก็จะให้กินยาบำรุงและอ่านคาถาอาคมกำกับ ถ้าลูกอยู่ไม่ตรงท่าทางในท้องก็จะให้อ่านคาถาอาคมแล้วนวดท้อง เมื่อถึงเวลาคลอดปวดท้องตกเลือดก็ต้องไปตามโตะบีแด่มาทันที

โตะบีแด่จะมีความสามารถในการรับรู้อยู่แล้วว่า วันเวลาใดจะมีคนคลอดลูกหรือจะมีคนมารับ โตะบีแด่จึงเตรียมสิ่งของสำภาระไว้เรียบร้อยพร้อมจะ去做คลอด หากเกิดปัญหาคลอดยากโตะบีแด่ทำคนเดียวไม่ไหว ก็จะสั่งให้ไปรับโตะบอมมาช่วยอีกแรงหนึ่ง ถ้าคลอดออกมาแล้วทำความสะอาดลูกเวลาตัดสายสะดือก็มีความเชื่ออีกว่า หากอยากตั้งความหวังกำหนดชีวิตลูกในอนาคตให้เป็นอะไร จะต้องเลือกคนที่มีนิสัยดีงามช่วยดื่มน้ำอาบให้แม่และลูก เชื่อว่าลูกก็จะมีนิสัยใจคอเหมือนคนนั้น

ในการตัดสายสะดือต้องเอาอุปกรณ์การทำงานต่างๆ วางปูไว้บนพื้นเพื่อประกอบการตัดสายสะดือ ถ้าเอาด้ามมีดพร้าว ขวาน ว่ากันว่าลูกจะเป็นชาวไร่ชาวนา ถ้าเอาด้ามจอบว่ากันว่าลูกจะเป็นชาวนา ฯลฯ

หลังจากนั้นโตะบอมจะอุ้มเด็กพร้อมกับอ่านคาถาอาคม แล้วนำดินมาเทเป็นที่ก่อไฟ เชื่อว่าหากไปนำดินที่อยู่ห่างไกลบ้านมาใช้ก็จะทำให้เด็กที่เกิดเป็นคนกล้าหาญ แล้วโตะบีแด่จะก่อไฟให้ใช้กองไฟต่อเนื่องไปอย่างน้อย ๔๐ วัน แล้วสั่งให้พ่อเด็กไปปลุกมะพร้าว ๑ ต้น เพื่อเป็นต้นไม้ของชีวิต หลังจากครบ ๔๐ วันแล้ว ครอบครัวจะเตรียมอาหารโดยเชิญโตะบีแด่และโตะบอมมาทำพิธีกรรมขึ้นสุดท้าย โดยต้องเตรียมอาหารสำหรับเช่น ไหว้ มีมะพร้าว ๑ ลูก ลูกไก่ ๑ ตัว ข้าวสาร ๑ ลิตร เถาวัลย์ สะบ้าข่อย ผ้า หมากพลู ซึ่งต้องมอบให้แก่โตะบีแด่

แต่เมื่อศาสนาอิสลามเข้ามาสู่บ้านตะโหนดและมีโตะอิหม่ามเกิดขึ้น จึงเปลี่ยนจากโตะบอมเป็นโตะอิหม่ามทำหน้าที่แทนในการอ่านอาซาน ถ้าเป็นลูกผู้ชายจะอ่านที่หูขวา อีกอ้อมห้ที่หูซ้าย ถ้าลูกผู้หญิงจะอ่านอีกอ้อมห้อย่างเดียว ตามด้วยการอ่านอัลกรุอันซูเราะห์

โตะมุเต็ง เป็นบุคคลที่ได้รับสืบทอดจากวงศ์ตระกูล ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อถือให้ เป็นหัวหน้าทำหน้าที่ช่วยตัดหรือขลิบปลายหนังหุ้มอวัยวะเพศเด็กผู้ชาย ซึ่งเป็นพิธีกรรมและหลักการทางศาสนาอิสลามที่ชาวมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติ แต่เนื่องจากชาวมุสลิมเชื่อถือและมีวิธีปฏิบัติกับความเชื่อต่างๆ ในพิธีกรรมประจำวงศ์ตระกูลในแต่ละตระกูลไม่เหมือนกัน จึงเป็นหน้าที่ของโตะมุเต็งที่ต้องจัดสรรกิจกรรมต่างๆ ในพิธีกรรมของวงศ์ตระกูลที่แต่ละคนต้องถือปฏิบัติ

เมื่อจะจัดงานเข้าสู่ันต์หรือมาโชะยาวิ ชาวบ้านตะโหนดจะไปหารือกับโตะบอมก่อน บอกวัน เดือน ปี เกิดของลูกให้ตรงกับเลขดี คืออายุต้องเป็น ๗, ๙, ๑๑, ๑๓, ๑๕, ๑๗ ปี แล้วจึงจะกำหนดวันจัดงาน

จะมีความลึกหล่นกันระหว่างในวันเกิดกับวันสายสะดือหลุด (ฮารีมือนูโร๊ะห์ หรือวันหลุด) ในการจัดงานแล้วแต่ความสามารถของแต่ละคนที่จะจัดใหญ่โตหรืองานเล็กๆ เพราะถ้าเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อแต่ละคนของวงศ์ตระกูลจะต้องจัดงานมหรสพ เช่น ลีละ หนังสือตะลุง มะโยงหรือเมาะโยง มโนราห์ พอรุ่งเช้าวันที่เข้าพิธีตัด จะมีขบวนแห่ช้างไปที่กูโบร์ของวงศ์ตระกูลและมีการรคน้ำที่กูโบร์ด้วย

ในการประกอบพิธีจะใช้เวลาประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง แต่การประกอบพิธีเข้าสู่ันตมิได้มีเพียงกิจกรรมการขลิบหนังหุ้มปลายอวัยวะเพศเพียงอย่างเดียวแต่จะต้องมีพิธีกรรมประกอบหลายอย่าง เช่น การบูชาหรือการขอพรจากพระเจ้า การเสี่ยงทายข้าวเหนียวสี (แดง,ขาว,เหลือง) เพื่อเชื่อว่าเป็นการให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีวงศ์ตระกูลของตน

โตะกูแซ เป็นบุคคลสำคัญอีกคนหนึ่งของบ้านตะโหนดที่ชาวบ้านนับถือและเชื่อถือ ได้สืบทอดจากวงศ์ตระกูลสู่ลูกหลานเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น เป็นบุคคลที่มีความสามารถพูดคุยกับช้างได้ ช้างจะเชื่อฟังและให้ความเคารพ เมื่อเวลาที่ช้างตกมัน ก็ยังเชื่อฟังโตะกูแซ

ฝูงช้างป่าที่ลงมากินพืชที่เพาะปลูกในเรือกสวนไร่นาของชาวบ้าน ทำลายสิ่งปลูกสร้าง สร้างความเสียหายและเดือดร้อน ชาวบ้านก็จะนำทรายมาให้โตะกูแซอ่านคาถาอาคมเป่าลงบนทรายเสร็จแล้วนำไปโรยรอบๆ เรือกสวนไร่นา ฝูงช้างป่าก็จะไม่ลงมาทำความเสียหายอีก

เนื่องจากช้างเป็นสัตว์สำคัญมากสำหรับชาวบ้าน เพราะใช้เป็นพาหนะเวลาเดินทางและสามารถใช้งานช่วยขนของเมื่อต้องการจับช้าง ชาวบ้านจะต้องไปปรึกษาและฟังข้อชี้แนะจากโตะกูแซก่อน เพราะมีความสามารถที่จะบอกลักษณะของช้างได้ว่า ช้างลักษณะใดมีนิสัยดี ไม่ดีและไม่ดุร้าย บอกวิธีการเลี้ยงเพื่อให้ใช้งานได้ ถ้าต้องการจับช้างป่าก็จะทำพิธีกรรมขอจากเจ้าที่เจ้าป่าเสียก่อน เมื่อรับพิธีแล้วก็จะเตรียมจัดอุปกรณ์ อาหารและสัมภาระต่างๆ ก่อนออกเดินทางเข้าป่า

ในการเดินทางเข้าป่านั้น โตะกูแซจะต้องทำพิธีก่อนออกเดินทางคือ จะให้ผู้ร่วมเดินทางนั่งล้อมกันเป็นวงกลมกินหมากพลูอยู่บนบ้านโตะกูแซ แล้วจะอ่านคาถาอาคมเป่าลงบนหัวแต่ละคน เมื่อออกเดินทางทุกคนจะต้องเดินตามโตะกูแซ ที่ละก้าว ก้าวแรกก่อนจะเหยียบดิน จะให้นับวันเวลา ๘ ทิศ เรียกว่า ลูกยี่สิบ เมื่อไปแล้ว ห้ามจับหรือคิดถึงผู้หญิงอย่างเด็ดขาด ห้ามกินยอดไม้หรือหน่อไม้ต่างๆ เมื่อจับช้างป่าได้แล้วให้นำกลับบ้านโตะกูแซเพื่อสั่งสอนจนกว่าช้างจะเชื่อ

ส่วนช้างของชาวบ้านตะโหนดและบ้านอื่นๆ ที่เป็นช้างเลี้ยง ทุก ๑-๒ ปี จะนำช้างไปที่บ้านของโตะกูแซเพื่อคารวะและอาบน้ำคาถาอาคม เชื่อกันว่าช้างจะไม่ดุร้าย เรื่องนี้โตะกูแซมีความสามารถทราบว่าจะมีช้างมาคารวะท่านเพราะในเวลาตอนกลางคืนจะได้ยินเสียงจากกอไม้ไผ่

คาถาอาคมของโตะกูแซจะเริ่มด้วยคำว่า **พลัน พลัด ตาโงะ อีมาน**

โตะกูแซไม่ได้ทำหน้าที่เรื่องช้างเพียงอย่างเดียว แต่ทำหน้าที่เป็นโตะบอมอ๊กได้ ซึ่งแตกต่างตรงการอ่านภาษาอาคม จะเป็นภาษาไทยทั้งหมด

โตะลีแมหรือ โตะอีหม่าม เป็นบุคคลที่มีความรู้ทางศาสนา ได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าในการทำหน้าที่รับผิดชอบกิจกรรมต่างๆ ตามหลักศาสนา เป็นคนที่ชาวบ้านตะโหนดมีความเคารพและเชื่อถือมาก

คนหนึ่ง หลังจากที่ชาวบ้านตะโหนดหันมานับถือศาสนาอิสลามจึงต้องการคนที่มีความรู้ตามหลักการทางด้านศาสนามาช่วยสั่งสอนและเป็นผู้นำ จึงได้เชิญบุคคลจากภายนอกเป็นคน *อาเล็ม* ซึ่งหมายถึงผู้รอบรู้ในศาสนา ชื่อว่า *โตะซาม่าห์ (datok saghah)* เป็นคนบ้านกะคูนงมาโง หมู่บ้านอยู่ติดกับแม่น้ำสายบุรี ในปัจจุบันเป็นชื่อตำบลกะคูนง อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

โตะซาม่าห์เป็นโตะอิหม่ามคนแรกที่บ้านตะโหนด (เมื่อประมาณ ๒๕๐ ปีมาแล้ว) ทำหน้าที่สั่งสอนหลักการศาสนาต่างๆ ให้ชาวบ้านปฏิบัติในสิ่งที่อนุมัติและละทิ้งสิ่งที่ห้าม เป็นการเพิ่มผู้นำหรือหัวหน้าอีกคนหนึ่งของชาวบ้านตะโหนด เป็นจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงในทางพิธีกรรมความเชื่อ อย่างเช่น ตามความเชื่อของชาวบ้านตะโหนด การกินข้าวใหม่หลังการเก็บเกี่ยวต้องทำพิธีกรรมหุงข้าวต้มแกลบกะทิลูกเต่าเล็กๆ เรียกว่า “*อิกันกูรอย ปลาเต่า*” ให้เป็นสิริมงคลแล้วเชิญโตะบอมมาทำพิธียกเลิกไปในขณะนั้น

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อมีโตะอิหม่ามเข้ามาครั้งแรกๆ ก็ทำหน้าที่ได้เหมือนกับโตะบอมคนอื่นๆ มีข้อแตกต่างตรงที่ว่าโตะอิหม่ามจะอ่าน *คูอา* เป็น อายะห์อัลกูรออัน (คัมภีร์คาลาของมุสลิม) ชาวบ้านนั้นเชิญโตะอิหม่ามมาอ่านคูอาและมีสำหรับอาหารอยู่ตรงหน้าเมื่อเสร็จพิธีการอ่านคูอา โตะอิหม่ามก็จะขยับเข้าใกล้เตรียมกินข้าวใหม่ ลงมือจะตักแกลบในชามมีความสงสัยจึงถามเจ้าบ้านว่า นี่เป็นแกลบอะไร ชาวบ้านจึงตอบว่า อิกันกูรอย โตะอิหม่ามเลยหยิบสำหรับลงไปพร้อมตะโกนว่า “*บารอม บารามา*” หรือ บาป กินไม่ได้ในศาสนาอิสลาม หลังจากนั้นเป็นต้นมามีการบอกเล่าต่อกันจนทั่วหมู่บ้านตะโหนด จะว่ากินแกลบนี้ไม่ได้เพราะโตะอิหม่ามโกรธ

โตะเนแบ หรือผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ แต่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันของชาวบ้านตะโหนดในด้านกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมส่วนตัวหรือกิจกรรมส่วนรวม จะมีความเชื่อถือและฟังคำสั่งจากหัวหน้าแบบจารีตไม่ว่าจะเป็นโตะบอมอ โตะบีแด โตะกูแซ โตะมุเต็ง

เรื่องเล่าและนิทานท้องถิ่น

เรื่องเล่าของคนแก่คนเฒ่าในอดีตเล่าว่า หมู่บ้านตะโหนดเป็นพื้นที่ซึ่งมีเกิดต้นตะเคียนประหลาดซึ่งหมอช้างใช้ล่ามช้างเผือกซึ่งมีงาสีดำ ช้างเผือกเชือกนี้หลุดไป ชาวบ้านที่ออกติดตามก็ตายลงทีละคน แต่เมื่อจับได้หมอช้างจึงผูกช้างเผือกเชือกนั้นซึ่งที่ต้นตะเคียนโดยปักเอาโคนขึ้น ๗ ต้น แต่ตะเคียนเหล่านั้นสามารถเติบโตงอกงามแตกกิ่งก้านสาขา ชาวบ้านจึงเชื่อว่าเป็นต้นตะเคียนศักดิ์สิทธิ์เรียกว่า ต้นตะเคียนศักดิ์เจ็ดพี่น้อง

อีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับ *เมาะแซกคูแคว* คนแก่เล่าว่า เมาะแซกคูแคว มีรูปร่างใหญ่ตัวโตเหมือนยักษ์ มีร่องรอยบนแผ่นหินอยู่บนภูเขา วันหนึ่งเมาะแซกคูแควได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับคนจึงอยากเห็นอยากรู้ว่าคนเป็นอย่างไร จึงลงจากเขามาดู เมื่อเห็น “คราด” ที่ชาวบ้านทิ้งไว้ เมาะแซกคูแคว ตกใจคิดว่าเป็นหัวของคน เมื่อเห็นรอยตัดปลายต้นไม้ที่คนใช้ข้างตัดก็คิดว่าคนช่างสูงเหลือเกิน แล้วคนจะใหญ่โตขนาดไหนเมาะแซกคูแควจึงได้เกิดความกลัวและได้อพยพหนีไป รอบๆ ร่องรอยแผ่นหินบนภูเขาที่มีดินเนื้อละเอียดสีดำสนิท ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นขี้เถ้าจากการเผาที่อยู่อาศัยของพวกเขาถือนอพยพหนีไป

-๒-

ระบบเครือญาติและการทำมาหากิน

ภูมิโนเวศและประวัติศาสตร์ของบ้านตะโหนดซึ่งเป็นที่ราบเชิงเขาภูโคมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดินและน้ำเหมาะแก่การทำนาและทำมาหากิน จนเจ้าเมืองรามันใช้เป็นทั้งนาหลวงและส่งคนเข้ามาดูแลทำนาส่งผลประโยชน์กลับสู่เจ้าเมือง ทำให้บ้านตะโหนดมีกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่หลายสายหลายตระกูลที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการทำนาและดูแลผลประโยชน์ของเจ้าเมืองรามันมาแต่เดิม และต่อมาได้มีการแต่งงาน มีลูกหลานสืบเชื้อสายมาเป็นลำดับ การทำมาหากินก็ขยายตามไปด้วย

ในบ้านตะโหนดนั้นสามารถแบ่งสายตระกูลที่สำคัญออกได้ ๔ สายตระกูล คือ

- ตระกูลแซจอ
- ตระกูลโต๊ะซามาห์
- ตระกูลซาอิดซามะ
- ตระกูลแซนะ

สายตระกูลแซจอ

ในสายตระกูลของแซจอ (ฝ่ายชาย) และสายตระกูลของโต๊ะญะ (ฝ่ายหญิง) จะเริ่มจากต้นตระกูลของแซจอแต่เดิมโดยเริ่มตั้งแต่รุ่นปู่ทวดเป็นต้นมา ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายของแซจอ ซึ่งเป็นฝ่ายชาย เป็นต้นตระกูลดั้งเดิมของบ้านตะโหนด เคยมีหน้าที่เป็นผู้ดูแลการทำนาข้าวให้กับเจ้าเมืองรามันในสมัยนั้น ปู่ทวดของแซจอก็ได้สร้างบ่อน้ำเพื่อที่จะใช้กักเก็บสำหรับนาข้าวของเจ้าเมืองโดยขุดบ่อน้ำแบบถาวร วิธีการสร้างบ่อน้ำในสมัยนั้น จะต้องฆ่าควายเพื่อกมาบูชาขวัญ โดยมีความเชื่อว่าจะได้ใช้กันอย่างถาวรจนถึงรุ่นลูกหลาน เมื่อขุดบ่อน้ำเสร็จได้ผันน้ำจาก คลองจาวเราะรุมา เข้ามา กักเก็บไว้เพื่อใช้ในฤดูทำนาของเจ้าเมือง สระน้ำนี้มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐๐ ไร่ และใช้สืบทอดต่อกันมาจนถึงรุ่นของแซจอ บ่อน้ำก็แห้งและกลายเป็นที่ร้าง ต่อมาลูกหลานได้เปลี่ยนบ่อน้ำมาเป็นพื้นที่ปลูกข้าวไร่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ดอน

๒. ฝ่ายของโต๊ะญะ ถือเป็นสายตระกูลของโต๊ะกูแซ หรือหมอช้างในสมัยนั้น ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่ดูแลช้างของเจ้าเมือง ในกรณีที่ช้างตกน้ำมันหรือช้างที่ดุร้ายไม่เชื่อฟังโต๊ะกูแซจะไปอ่านคาถาลงไปในสิ่งของ ๓ อย่าง คือ อ้อย, ข้าวเปลือกและทางมะพร้าว แล้วโยนให้ช้างกินช้างก็จะสงบลง โดยหน้าที่ฝ่ายของโต๊ะกูแซนี้ ได้ทำงานสืบทอดต่อกันมาจนถึงรุ่นลูกหลานจนถึงปัจจุบัน และจะสืบทอดเฉพาะผู้ที่เป็นหญิงเท่านั้น ผู้ที่ได้รับทำหน้าที่นี้จะมีความสามารถพิเศษเฉพาะ ซึ่งไม่ต้องใช้การเรียนรู้และจดจำท่องคาถาในควมคุมช้างแต่จะสามารถท่องและรู้ได้โดยสัญชาตญาณของตัวเอง ซึ่งตามคำบอกเล่าในตระกูลของโต๊ะกูแซจะมีผีปู่ย่าตายายมาสอนสืบทอดกันแต่ละรุ่น

ทั้งตระกูลของแซจอ และโต๊ะกูแซนี้ถือว่ามืบทบาทและหน้าที่ซึ่งสำคัญ เพราะคนหนึ่งก็ถือว่ามาจากสายตระกูลของผู้ดูแลช้างเป็นตำแหน่งที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนท้องถิ่นที่อยู่เชิงเขา ส่วนอีกคนก็มา

จากสายตระกูลของผู้ดูแลนาข้าวของเจ้าเมืองรายาจาเวที่มีสายสัมพันธ์กับรายารามันที่โกตาบารูสืบกันมา ทำให้เขาได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน เมื่อทั้ง ๒ ตระกูลใหญ่มาแต่งงานกัน ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นสายตระกูลเขาจอ ดังนี้

ลำดับที่ ๑ เขาจอ (สามี) กับ โต๊ะญะ (ภรรยา) ทำให้เป็นตระกูลที่มีอำนาจและกว้างขวางจนได้รับการยอมรับนับถืออย่างมากในกลุ่มบ้านตะโหนด จึงได้เป็นสายตระกูลที่มีที่ดินทำกินมากที่สุดในหมู่บ้านตะโหนด เพราะถือเป็นผู้ดูแลการทำนาของเจ้าเมืองสืบมาจนถึงสมัยลูกของเขาจอ

ลำดับที่ ๒ คือ แซสาแม (ลูกชายคนที่ ๓ ของเขาจอ), โต๊ะนาดี (ลูกชายคนที่ ๔ ของเขาจอ) และลูกสาว (คนที่ ๕) คนสุดท้ายของเขาจอ (ไม่สามารถระบุชื่อได้) เป็นผู้สืบทอดตำแหน่งโต๊ะญะต่อกันมาจนถึงรุ่นปัจจุบัน

ลำดับที่ ๓ คือ แซโบ (ลูกชายคนที่ ๑ ของแซสาแม) หลานชายของเขาจอเป็นคนหนึ่งที่ขยันและขยันพื้นที่ทำกิน จึงทำให้ลูกหลาน (แซโหมง, อับดุลรอหมัน) มีที่ดินทำกินมากจนถึงปัจจุบันนี้

แซแหว (ลูกชายคนที่ ๒ ของแซสาแม) เป็นหลานชายของเขาจอที่ได้แต่งงานกับผู้หญิงภายในหมู่บ้าน ชอบออกหาของป่าและล่าสัตว์ มีความกล้าและมีคาถาอาคมสามารถต่อสู้กับเสือโคร่ง ลูกหลานคือ โต๊ะนี เป็นลูกสาวคนสุดท้ายซึ่งเป็น โต๊ะบีแคะ หรือหมอดำเฒ่าที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือกันมากในหมู่บ้านตะโหนดและหมู่บ้านละแวกใกล้เคียง ต่อมารุ่นหลานเหลนได้รับตำแหน่งกำนัน และผู้ใหญ่บ้านสืบมาจนถึงปัจจุบัน

แซโค (ลูกชายคนที่ ๓ ของแซสาแม) ได้แต่งงานกับคนในตระกูลของสายเจ้าเมืองคือ แวสะดู มีลูกสาว ๒ คน คือ มะบูเต๊ะ กับ วาห์มะห์ แซโคได้ไปร่ำเรียนศาสนาที่ปัตตานี เมื่อกลับมาที่บ้านตะโหนดได้ทำหน้าที่เป็นผู้สอนศาสนา เพราะเขาคือผู้ที่มีความรู้ทางศาสนาที่สุดและเป็นผู้นำทางจาริตที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาในหมู่บ้านตะโหนด แซโคจะสอนเกี่ยวกับหลักศาสนาและวิธีการทำมาหากินต่างๆ ให้กับเด็กและผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน โดยพวกเขาชาวบ้านจะมาขออาศัยอยู่กินนอนกันที่บ้านของแซโคเพื่อให้สั่งสอน และเมื่อมีการทำนาทำไร่ต่างๆ แซโคก็จะพาเด็กๆและผู้ใหญ่เหล่านั้น ไปสอนวิธีการทำกินด้วย ซึ่งลักษณะของแซโคจะเป็นครูและผู้รู้ของชาวบ้านตะโหนด

แซแต (เป็นลูกชายคนเดียวของโต๊ะนาดี) สืบทอดการดูแลนาข้าวต่อจากโต๊ะนาดี

แซโอห์ (เป็นลูกชายของลูกสาวคนสุดท้ายในลำดับที่ ๒ ของเขาจอ ซึ่งเป็น โต๊ะญะแซ) หลานของเขาจอคนนี้ได้แต่งงานกับผู้หญิงภายในหมู่บ้าน ที่อยู่ในเขตของหมู่บ้านคือเยะฮะยีในปัจจุบัน อยู่ทางทิศเหนือของบ้านตะโหนด เคยเป็นพื้นที่ทำไร่ของ แซโอ๊ะ มาก่อน เนื่องจากมีผู้มาขอใช้พื้นที่ทำไร่ซึ่งก็ได้ให้ไป บังเอิญกระแสน้ำเซาะรูทางพาราเข้ามา จึงปลูกลูกพาราต่อในพื้นที่ทำไร่หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว

ลำดับที่ ๔ มะบูเต๊ะ (ลูกสาวคนโตของแซโค) ได้แต่งงานและย้ายเข้าไปอยู่กับครอบครัวของ เจ๊ะมะ (ซึ่งเป็นสายตระกูลของชาอิดชามะในลำดับที่ ๔ เช่นกัน) การแต่งงานของ ๒ ตระกูลนี้ก็ยิ่งทำให้สายตระกูลเขาจอนั้นยิ่งใหญ่และได้รับความนับถือมากขึ้นไปอีกในหมู่บ้านตะโหนดสมัยนั้น เพราะว่าทางสาย

ตระกูลของเจ้มะก็เป็นผู้ดูแลการทำนาให้กับครอบครัวเจ้าเมืองรายาจาแว และเป็นครอบครัวที่จัดได้ว่ามีอำนาจและบารมีได้รับการยอมรับนับถือจากคนในท้องถิ่นมาก

หน้าที่ของเขาคือช่วยผู้คนในหมู่บ้านให้ปลูกไร่ ทำนา ทำสวน ต่อมาเมื่อมีระบบการปกครองเข้ามาในหมู่บ้าน เจ้มะ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยกำนันและคอยดูแลความเดือดร้อนต่างๆ ของชาวบ้าน ซึ่งเจ้มะจะคอยให้ความช่วยเหลือทั้งทางฝ่ายผู้ร้ายและตำรวจเป็นอย่างดี โดยจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยให้ก่อน เนื่องจากทางโจรจะมีความเคารพนับถือในตัวของเจ้มะมากเพราะเขาจะให้ความช่วยเหลือเมื่อเดือดร้อนเมื่อเจ้มะไกล่เกลี่ยให้มอบตัวกับตำรวจโจรก็จะยอมโดยดี เช่น ถ้ามีโจรผ่านมาทุกคนก็จะต้องมาหาเจ้มะในหมู่บ้านก่อน เจ้มะจะบอกกับโจรว่าไม่ให้เข้าปล้นทรัพย์สินของชาวบ้าน โจรก็จะไม่ปล้นเพราะเจ้มะสั่งไว้แล้วบอกให้โจรออกไปจากหมู่บ้านเสียโจรก็จะหนีไป แต่ถ้าโจรคนไหนคิดกลับตัวเป็นคนดีทางเจ้มะก็จะเป็นคนที่ยอมเจรจากับตำรวจช่วยเหลือให้

ส่วน วมะห์ (ลูกสาวคนเล็กของแซโค) ได้แต่งงานกับ สาอุ เนื่องจากแซโคต้องการให้มีผู้สืบทอดตระกูลเกี่ยวกับผู้รู้ทางด้านศาสนา ซึ่งสายตระกูลของสาอุนั้นมาจาก ตะโล๊ะมานะ ซึ่งอยู่อีกด้านของเทือกเขาบูโด ซึ่งเป็นตระกูลผู้รู้ศาสนา และปู่ของสาอุเจ้าเมืองรามันได้แต่งตั้งให้เป็นโต๊ะอิหม่ามในเขตหมู่บ้านจะก๊วะ

หลังจากแต่งงานแล้วสาอุได้มาอยู่ในหมู่บ้านตะโหนด สืบทอดตำแหน่งผู้มีความรู้ทางศาสนาของแซโคทั้งหมด โดยสอนหลักศาสนาและวิธีการทำกิน ทำสวน ปลูกมะพร้าว ปลูกยางพารา เลี้ยงควายฝูงใหญ่ให้แก่ชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านไม่มีที่ทำกิน สาอุก็จะบอกให้มาช่วยกันทำนาในที่ของสาอุ ในรุ่นของสาอุนี้เริ่มมีพืชเศรษฐกิจเข้ามาแล้วคือ มะพร้าวและสวนยางพารา สาอุ เป็นผู้ผลักดันช่วยให้ชาวบ้านรู้จักการทำสวนยางและเริ่มขยายเขตที่ทำกินโดยการถางป่ามากขึ้น

จะเห็นได้ว่าผู้ที่เป็นสามีของสายตระกูลแซจในลำดับที่ ๔ นั้น มีบทบาทหน้าที่คล้ายๆ กัน เพียงแต่ว่าแซสะอุ เป็นผู้ใหญ่บ้านและเป็นผู้นำ จะมีหน้าที่หลักคือเป็นผู้รักษาจารีตและสอนในหลักของศาสนาด้วย แต่เจ้มะเป็นผู้ช่วยกำนัน ซึ่งทั้งสองคนก็เป็นผู้มีบารมีที่ชาวบ้านให้การเคารพและยอมรับนับถือ คอยมาปรึกษาหารือในเรื่องทำการมาหาถิ่นรวมถึงการให้คำปรึกษาทุกเรื่องในท้องถิ่นที่ชาวบ้านเดือดร้อนด้วย

แซเลาะ (ลูกชายคนโตของแซโอะห์) ได้แต่งงานกับหญิงภายในหมู่บ้านและมีลูกชายชื่อ แซมะ เมื่อโตเป็นหนุ่มได้แต่งงานกับหญิงสาวตระกูล โต๊ะชาฆาห์คือลูกของแซดิงชื่อ ฮาญาร์

เปาะเจะนิง (ลูกชายคนที่ ๒ ของแซโอะห์) เมื่อโตเป็นหนุ่มได้แต่งงานกับลูกสาวญาติฝ่ายโต๊ะญะสายตระกูลของโต๊ะญะ ได้ลูกสาวมีชื่อว่า เจ้ะนิง และเจ้ะนิงได้สืบทอดเป็นโต๊ะญะ กระแสข่าวจึงโด่งดังไปจนทั่วว่าในบ้านตะโหนดมีผู้หญิงที่ช่างให้ความเคารพยำเกรง เนื่องจาก วันหนึ่งเจ้ะนิงกลับจากการทำงานได้เดินเท้ามาถึงครึ่งทางจึงหยุดพักเหนื่อยริมทางได้ร่มไม้ มีช้างที่กำลังจะตกน้ำมันเดินสวนมา คนเลี้ยงช้าง(ควาญช้าง) เห็นผู้หญิงนั่งพักเหนื่อยบริเวณใต้ร่มไม้ก็ตะโกนส่งเสียงดังให้หนีออกไปโดยเร็วผู้หญิงคนนั้นก็นั่งเฉย ควาญช้างพยายามที่จะช่วยคุ้มครองเพราะกลัวว่าช้างจะเข้าไปทำร้าย แต่เมื่อมาถึงกลับ

หลักฐานในการทำสมาธินั้นมีร่องรอย ทำนบและอ่างเก็บน้ำ ที่อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน พื้นที่ในการใช้ที่ดินเพื่อทำงานของคนสมัยนั้นแล้วใครจะใช้พื้นที่ไหนไม่มีใครจับจองเป็นกรรมสิทธิ์เพียงคนเดียว ลักษณะการทำงานจะรวมตัวร่วมกันทำงานในพื้นที่เดียวกัน เพราะพื้นที่มีมากและคนยังมีน้อย

ตระกูลของเขจถือว่าป็นตระกูลที่มีที่ดินทำกินมาก เพราะในสมัยก่อนการใช้ที่ดินจะ ไม่มีการจับจองกรรมสิทธิ์แบบเอกเทศ แต่จะเป็นการทำนาทำไร่ร่วมกัน ในพื้นที่เดียวกัน เริ่มจากการทำนาจะมีการหาที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์โดยจะถางและเผาป่าแล้วพักไว้ ทำแบบนี้แต่เปลี่ยนและขยายพื้นที่ออกไปเรื่อยๆ เพื่อทิ้งให้บริเวณนั้นอุดมสมบูรณ์ก่อนแล้วจึงกลับมาใช้ใหม่

หรือบางทีผู้ที่ไ้พื้นที่เดิมในตระกูลเขจ อาจจะปลูกสละตอ มะม่วงหรือพืชไร่อื่น แล้วตระกูลเขจก็เริ่มหาพื้นที่ใหม่ขยายการปลูกพืชออกไปเรื่อยๆ โดยพื้นที่เดิมนี้ก็ปล่อยให้สละตอออกดอกผล เมื่อมีชาวบ้านมาขอใช้พื้นที่นั้น โดยการขอร่วมปลูกพืชอื่นที่เก็บเกี่ยวกินผลได้ด้วย ทางตระกูลเขจก็อนุญาตให้ชาวบ้านใช้พื้นที่ร่วมกันเพื่อเป็นการหมุนเวียน เมื่อชาวบ้านคนที่ ๑ ปลูกต้นไม้แล้วปล่อยให้สละตอออกผลแล้วก็ไปขยายพื้นที่ทำกินที่อื่น ปล่อยให้ต้นไม้ในพื้นที่ยังงอกอยู่ ก็จะมีคนที่ใช้พื้นที่คนที่ ๒ ซึ่งใช้พื้นที่อยู่เดิมร่วมกันดูแลให้ เมื่อชาวบ้านคนที่ ๑ จะกลับมาใช้พื้นที่นั้นใหม่เขาจะต้องกลับมาขออนุญาตกับตระกูลเขจก่อนว่าจะขอกลับมาใช้พื้นที่ซึ่งมีต้นไม้ของเขาอยู่เดิม เมื่อได้รับอนุญาตแล้วก็จะสามารถใช้พื้นที่นั้นทำกินร่วมกันได้ต่อไป ถือเป็นจารีตของชาวบ้านในท้องถิ่นนี้

เมื่อจะทำการไ้ไม่เหมือนกับที่อื่นเช่นกัน เพราะถ้าในเขตภาคกลาง จะหว่านเฉพาะเมล็ดข้าวลงในที่นาเลย แต่ทางสามจังหวัดภาคใต้ก่อนที่จะไ้จะต้องหาพื้นที่ที่เหมาะสม เป็นที่ดินดอน แล้วจะปลูกต้นกล้าพร้อมไปกับพืชไร่ เมื่อนำเมล็ดข้าวและพืชไร่ต่างๆ เช่น ข้าวโพด ถั่ว แตงกวา แตงไทย ไปหว่านไว้ในพื้นที่ซึ่งเลือกแล้ว เวลาผ่านไปประมาณ ๔๕ วัน ข้าวที่หว่านขึ้นเป็นต้นกล้าแล้วจึงถอนเฉพาะกล้าของต้นข้าวนั้นไปดำในพื้นที่นา ส่วนบนพื้นที่ดินดอนนั้นก็มีพืชไร่ต่างๆ ที่หว่านไว้ขึ้นต่อไป

ดังนั้น การใช้พื้นที่ทำนาจะไม่ได้ทำนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีการทำไร่ไปพร้อมๆ กัน ซึ่งเป็นการไ้ที่ดินแบบหมุนเวียน

วิธีการทำไร่ในสมัยก่อนจะมีการแบ่งหน้าที่การดูแลการใช้ที่ดินกันอย่างเป็นระบบ โดยจะแบ่งกันเป็นส่วนๆ เพื่อให้ดูแลทั่วถึง เช่น การแบ่งพื้นที่เป็นวงกลมแล้วตัดเป็น ๖ ส่วน แล้วแบ่งให้ไ้พื้นที่ดูแลกันในแต่ละส่วน ตามความรับผิดชอบของแต่ละครอบครัว แล้วทำรั้วกันเขตกันอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันสัตว์ป่าเข้ามากัดกินพืชไร่และดูแลป้องกันศัตรูพืชที่จะเข้ามากัดกินได้อย่างทั่วถึง วิธีนี้ได้สืบทอดกันมาจนถึงรุ่นลูกหลาน

แต่ทุกวันนี้ไม่มีแล้ว เพราะการใช้พื้นที่ได้เปลี่ยนไปในรุ่นปลายลำดับที่ ๓ ของตระกูลเขจ คือ รุ่นหลานของเขจได้เริ่มมีการนำพืชสวนหรือพืชเศรษฐกิจเข้ามา เช่น ยางพารา มะพร้าว เป็นต้น ทำให้การใช้พื้นที่จากเดิมซึ่งเป็นที่ดินแบบหมุนเวียน เปลี่ยนมาเป็นการไ้พื้นที่แบบคงที่แทน แต่ยังคงมีระบบจารีตเดิมอยู่ เช่น ในพื้นที่สวนของเขจได้มีการปลูกทุเรียนหรือสละตอ ของชาวบ้านแทรกอยู่กับพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ของเขจ ชาวบ้านและเขจก็จะยังร่วมกันดูแลทุเรียน และต้นสละตอ ของชาวบ้านควบคู่ไปกับยางพาราด้วยโดยจะไม่มีการตัดต้นไม้นี้ออก

แต่พอมาช่วงลูกหลานของตระกูลเขจได้เริ่มมีเงื่อนไขต่างๆ ในการที่จะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น เงื่อนไขของสกย. (สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง) ที่ให้ปลูกแต่เพียงยางพาราอย่างเดียวก็เลย

ทำให้ต้องตัดต้นไม้อื่นๆ ในพื้นที่ออกหมด เป็นการทำให้จารีตในการใช้พื้นที่ร่วมกันแบบหมุนเวียนหายไปจนถึงปัจจุบัน

ระบบคชงที่มีการจัดการแบบเครือญาติมีความขัดแย้งในการแสดงสถานะของการเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งมีมูลค่ามากกว่าไม่ผลในที่ดิน การล้มละลายของสวนคชงเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งในระหว่างเครือญาติที่ในอดีตเมื่อมีความขัดแย้งในเรื่องที่ดิน โต๊ะอิหม่ามเป็นผู้ไกล่เกลี่ยโดยใช้หลักศาสนา ส่วน กำนันและผู้ใหญ่เป็นผู้หาข้อยุติโดยใช้หลักหนังสือเอกสารสิทธิ์

ในสมัย ฮาซัน ลูกของ แหะ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ช่วงนี้รัฐได้ปฏิรูปกฎหมายที่ดิน ออก นส. สก. ให้ชาวบ้านและส่งเสริมการปลูกยางพารา ทำให้การปลูกยางพาราเป็นที่นิยมมากขึ้นทำให้การใช้ที่ดินเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านต้องการที่ดินเพื่อปลูกยาง ต้องการเป็นเจ้าของที่ดิน โดยเอกเทศเพื่อเป็นเจ้าของที่ถูกต้องตามกฎหมาย

สายตระกูลโต๊ะชามาห์

ความเป็นมาของโต๊ะชามาห์ แต่เดิมเป็นคนบ้านกะดุนงตาโมง ปัจจุบันเป็นชื้อตำบลกะดุนง อยู่ในอำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี สมัยนั้น บ้านกะดุนงตาโมงอยู่บริเวณริมแม่น้ำสาบบุรี โต๊ะชามาห์เป็นคน *ฮาเล็ม* หมายถึงเป็นผู้ที่มีความรู้และเชี่ยวชาญในด้านศาสนา เนื่องจากประชาชนต้องการผู้รู้มาเป็นนាំหรือโต๊ะอิหม่ามในหมู่บ้าน เพราะในสมัยนั้นไม่มีโต๊ะอิหม่ามที่จะเป็นผู้นำในการปฏิบัติหลักการของศาสนา เวลามีคนเสียชีวิตต้องไปหาโต๊ะอิหม่ามนอกหมู่บ้าน จึงทำให้เกิดความยุ่งยากในการประกอบศาสนกิจ ชาวบ้านจึงไปขอกับเจ้าเมืองให้ส่งคนมาเป็นผู้นำในเขตของหมู่บ้านตะโหนด

เจ้าเมืองส่งโต๊ะชามาห์มาให้เป็นผู้นำ ถือเป็นคนแรกๆ ของบ้านตะโหนด เขาได้สอนหนังสือให้กับคนในหมู่บ้านตะโหนดในหลักต่างๆ ของศาสนาอิสลาม ต่อมาชาวบ้านยกที่ดินให้กับโต๊ะชามาห์เพื่อนำไปทำเป็นโรงเรียนให้ชาวบ้านและเด็กเข้าไปอยู่อาศัยพร้อมกับสอนศาสนาไปด้วย ซึ่งคล้ายกับปอเนาะ

โต๊ะชามาห์แต่งงานกับคนในหมู่บ้าน มีลูกสืบตระกูลต่อมา ๒ คน หลังจากสอนหนังสือที่บ้านตะโหนดแล้ว เจ้าเมืองรามันที่โกตาบารูเชิญโต๊ะชามาห์ไปเป็นโต๊ะครูอยู่ที่โกตาบารูด้วย โต๊ะชามาห์จึงได้ยกตำแหน่งโต๊ะอิหม่ามของหมู่บ้านตะโหนดให้กับแซหลงผู้เป็นบุตรชายทำหน้าที่แทน

ถ้าเจ้าเมืองใดเชิญโต๊ะชามาห์ไปเผยแพร่สอนหลักศาสนาที่ใด เขาก็จะไปตามคำเชิญทุกที่และได้แต่งงานในแต่ละสถานที่ที่ได้ไป ต่อมาโต๊ะชามาห์ชราลง จึงกลับมาอยู่ที่บ้านตะโหนดจนถึงแก่กรรม

มีเรื่องเล่ากันว่าโต๊ะชามาห์ไม่ได้เป็นเพียงโต๊ะอิหม่ามเพียงอย่างเดียว แต่เขาทำไร่ข้าวที่โกตาบารูด้วย และได้เขียนอัลกุรอาน ด้วยลายมือของตนเองไว้ ๓ เล่ม อยู่ที่โกตาบารู ที่บ้านตะโหนด และที่บ้านกะดุนงตาโมง ถ้าลูกหลานที่บ้านตะโหนดจะไปหาญาติที่โกตาบารูก็ให้ไปหาคัมภีร์อัลกุรอานนี้ที่นั่น คือ ถ้าบ้านไหนมีคัมภีร์ก็ถือว่าบ้านนั้นคือเครือญาติหรือลูกหลานของโต๊ะชามาห์

ลำดับของสายตระกูลของโต๊ะชาฆาห์

โต๊ะชาฆาห์เป็นคนจากบ้านกะดุนงดาโมง เขต บ้านโต๊ะบาเลา ปัจจุบันอยู่ในตำบลกะดุนง อำเภอสายบุรี โต๊ะชาฆาห์เป็นผู้ที่มีความรู้ทางศาสนา เป็นคนอาเล็ม มีคนเคารพนับถือมากอยู่ก่อนแล้ว โต๊ะชาฆาห์ได้มาเป็นโต๊ะอิหม่ามในเขตบ้านตะโหนดตามการขอของชาวบ้านผ่านรายา ต่อมาโต๊ะชาฆาห์ได้ขอที่ดินชาวบ้านเพื่อเป็นสถานที่ กุโบร์ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านฝังตามพื้นที่ของตนเอง ทำให้ต่อมาบริเวณนี้ได้กลายเป็นชุมชนชื่อ บ้านกุโบร์

บ้านกุโบร์อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้านตะโหนด และในสมัยนี้ได้เกิดประเพณีบริจาคต้นไม้แก่คนอาเล็ม โต๊ะมาโต๊ะกุนิงอายุ ๕๐ ปี ปัจจุบันเสียชีวิตแล้วเล่าว่า เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในสมัยนั้นผู้ที่จะบริจาคต้นไม้ เช่น มะพร้าว ทุเรียน แก้วผู้นำศาสนาคณัน เป็นเจ้าของไม้นั้นๆ หรือมีสิทธิเก็บกินผลผลิตจากไม้นั้นๆเหมือนเจ้าของอีกคน

ลำดับที่ ๑ แมะบูแล (บุตรสาว) แต่งงานกับคนมาจากสาวอ เป็นคนที่รู้หลักการศาสนาจึงได้ช่วยแบ่งเบาภาระของโต๊ะชาฆาห์ ทำให้สายตระกูลของโต๊ะชาฆาห์ขยายกลุ่มเครือญาติโดยการได้ขายแต่งงานเข้ามาในหมู่บ้านตะโหนด และสายตระกูลโต๊ะชาฆาห์ก็ได้ขยายออกไปถึงบ้านสาวอด้วย เพราะว่าพื้นที่ในเขตบ้านสาวอจะมีคน อาเล็ม อยู่แล้วเหมือนกับบ้านของโต๊ะชาฆาห์

บ้านสาวอเป็นพื้นที่ติดกับแม่น้ำสายบุรี สมัยก่อนถือว่าหมู่บ้านใหญ่จะต้องอยู่ติดริมแม่น้ำสายบุรี เพราะสะดวกกับการเดินทางไปมาและเป็นเขตที่เจริญแล้ว จึงถือได้ว่าสายตระกูลของโต๊ะชาฆาห์ก็ขยายเครือญาติในพื้นที่อื่นๆ ต่อมา แมะบูแล มีลูกสาวชื่อ โต๊ะมะมะ (เป็นสายตระกูลในลำดับที่ ๓)

ลำดับที่ ๒ แซหลง (บุตรชาย) แต่งงานกับ แวโต ซึ่งเป็นลูกสาวของคนในวงศ์ตระกูลของรายาจาแว ซึ่งเป็นลูกหลานของเจ้าเมือง แซหลงได้รับสืบทอดการเป็นผู้นำหรือโต๊ะอิหม่ามต่อจากโต๊ะชาฆาห์โดยตรงเป็นผู้ที่เปลี่ยนแปลงข้อห้ามหรือหลักในศาสนาอิสลามบางข้อ มีที่ชาวบ้านจดจำได้แม่นยำก็คือพิธีเกี่ยวกับการกินข้าวใหม่ ที่แซหลงไม่ให้เอาลูกเต่าเล็กๆ มาแกงกินร่วมด้วย จะเห็นได้ว่าลูกของสายตระกูลโต๊ะชาฆาห์จะเป็นผู้สืบทอดสอนหลักศาสนาหรือโต๊ะอิหม่ามสืบต่อกันมา

ลำดับที่ ๓ โต๊ะมะมะ (เป็นลูกสาวของแมะบูแล ในลำดับที่ ๑) แต่งงานกับ แซดิง ต้นตระกูลของแซดิงมาจากรัฐเคดาห์ พ่อแม่ของแซดิงทำงานในวังของรัฐเคดาห์ ต่อมาเกิดสงคราม แม่ของแซดิงหนีออกมาขณะที่ยังอุ้มท้องอยู่แล้วเข้ามาอาศัยอยู่ในปัตตานี โดยอยู่กับญาติที่บ้าน บาลอ ปัจจุบันอยู่ในอำเภอรามัน จังหวัดยะลา

แซดิงจึงเกิดในหมู่บ้านนั้น ช่วงวัยรุ่นเขาได้เรียนรู้หลักการศาสนาที่บ้านสาวอ ต่อมาจึงเข้ามาแต่งงานกับ โต๊ะมะมะซึ่งเป็นหลานโต๊ะอิหม่าม คือโต๊ะชาฆาห์ และได้รับการสืบทอดเป็นโต๊ะอิหม่ามแทนแซหลงเมื่อแซหลงเสียชีวิตลง

เมื่อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบบเจ้าเมืองเป็นมณฑลเทศาภิบาล แซดิง ได้รับมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งกำนันของหมู่บ้านตะโหนด ทำให้มีบทบาทและอำนาจมากในบ้านตะโหนด

สมัยนั้น เพราะเป็นทั้งผู้เผยแพร่ความรู้ทางหลักศาสนาและเป็นทั้งกำนันของหมู่บ้าน คูแตรอบคลุมหมู่บ้าน ภูโบร์ บ้านบือเง้าที่ปัจจุบันเป็นบ้านร้าง บ้านตาบา บ้านบือแณลูโป๊ะ และบ้านตาเปาะ

เมื่อแซดิงเข้ามาอยู่ในบ้านตะโหนด แซดิงได้รื้อฟื้นการทำงานขึ้นมาใหม่ จากเดิมที่เคยเป็นพื้นที่นาของเจ้าเมืองในอดีตจนกลายเป็นนาร้าง บ่อน้ำใหญ่ที่ใช้ส่งลงที่นา ก็พังทลายลงชาวบ้านร่วมมือไปซ่อมปิดประตูน้ำ ๒-๓ ครั้ง ก็ปิดไม่ได้ จึงปล่อยให้เป็นที่กร้าง พื้นที่บางส่วนของที่เคยทำนา ชาวบ้านเปลี่ยนมาปลูกยางพาราแทน แต่ยังมีบางส่วนของที่สามารถใช้ทำนาได้

แซดิง คนนี้เป็นแกนนำอีกครั้งหนึ่งที่จะปิดประตูน้ำนั้นให้อยู่ แซดิงได้ไปเชิญคนอาเล็มซึ่งไปเรียนที่ประเทศซาอุดีอาระเบียและประเทศเยเมน (ยามัน) เมื่อกลับมาบ้านผู้คนเรียกชื่อแทนว่า อาเยะห์โต๊ะยามาแม [Ayah Tokyaman] มาปิดประตูบ่อน้ำใหม่ จึงสามารถปิดได้จนถึงปัจจุบัน

ส่วนแซหลงนั้น มีลูก ๕ คน ได้แก่

คนที่ ๑ ชื่อ แซเออ แต่งงานกับคน หมู่บ้านกัมปงบือแณ

คนที่ ๒ ชื่อ แซชะ แต่งงานกับ วาณะ เป็นคนบ้านจะกัวอยู่ในอำเภอรามัน จังหวัดยะลา มีบุตร ๓ คน คนแรกคือ ภูโน คนที่สองคือ วาณะ คนนี้ได้แต่งงานไปกับคนในสายตระกูลแซจอ และ คนที่สามคือ บาหนุง

คนที่ ๓ ไม่ทราบชื่อ

คนที่ ๔ ชื่อ แซดาโอะ แต่งงานที่หมู่บ้านปูโป๊ะ ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านอยู่ใน ตำบลสาวอ อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส

คนที่ ๕ ชื่อ แซเซ็ง ได้แต่งงานที่บ้านมะนังปันยัง ปัจจุบันอยู่ในตำบลสามัคคี อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส

ลูกของแซหลงทั้ง ๕ คนนี้ ถือเป็นสายตระกูลลำดับที่ ๓ เหมือนกันแต่ไปมีบทบาทนอกหมู่บ้านตะโหนด เพราะแซเออ ลูกของจาก คนบ้านกัมปงบือแณ ให้ไปช่วยเป็นโต๊ะอิหม่ามที่หมู่บ้านนั้น บทบาททางสายตระกูลของลูกแซหลงในหมู่บ้านตะโหนดจึงลดลง

ลำดับที่ ๔ ฮาญา (บุตรสาวของแซดิง) แต่งงานกับ เจ๊ะมะ ซึ่งเป็นลูกหลานของสายตระกูลแซจอ เจ๊ะมะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านในสมัยเดียวกันกับพ่อตาชื่อแซดิง เนื่องจากแซดิงได้รับการแต่งตั้งเป็นกำนันเมื่ออายุมากแล้ว ได้ดูแลบริเวณหมู่บ้านตะโหนด บ้านคือเยหะอี บ้านสาหมอ บ้านยือลาแป

ลำดับที่ ๕ ไม่มีบทบาทในบ้านตะโหนดมากนัก จบจนกระทั่งรุ่นลำดับที่ ๖

ลำดับที่ ๖ รอมแม ซึ่งเป็นหลานของเจ๊ะมะ ได้รับการดำรงตำแหน่ง โต๊ะบิลวา ซึ่งหมายถึงผู้นำศาสนาคนหนึ่ง

สายตระกูลของโต๊ะซามาห์ จัดได้ว่ายังมีบทบาทสำคัญที่สืบทอดต่อกันมาเป็นที่ยอมรับนับถือของคนในท้องถิ่นบ้านตะโหนดจนถึงปัจจุบัน

บทบาทของสองสายตระกูลที่เกี่ยวข้องกัน

เป็นพี่ชาย อายุ ๒๐ ปี ชาอิดชามะน้องชายอายุ ๕ ปี หนีเข้ามาในรัฐปัตตานีในสมัยนั้น ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน บาลอในเขต อำเภอรามัน เพราะในหมู่บ้านมีญาติที่ไปมาหาสู่ซึ่งกันและกันในระดับชาวบ้านและเจ้าเมือง

เวลานั้น เจ้าเมืองยังไม่ได้เชิญชาอิดคะหรีผู้เป็นพี่ชาย มาทำงานในตำแหน่งเป็น แดกกอง หรือผู้ขับเรือ บรรดาลูกหลานอยู่กระจัดกระจายทั่วไปในเขตอำเภอสายบุรี ส่วนน้องชายคือ ชาอิดชามะไปทำงานกับเจ้า เมืองรามัน คูแลนาข้าวเจ้าเมืองที่บ้านในหมู่บ้านรีเซ็ง ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขต ตำบลจาก๊ะ อำเภอรามัน จังหวัด ยะลา

ลำดับที่ ๑ ชาอิดชามะ เนื่องจากเจ้าเมืองได้ขยายพื้นที่การทำนาเข้าไปลึกในหุบเขาเป็นเขตที่ ชาวบ้านเรียกกันว่า *บ้านบือเงาะ* ได้ทำนาอยู่ที่นั่น ชาอิดชามะมีหน้าที่เป็นตัวแทนคูแลนาข้าว ต่อมาเขาได้ แต่งงานกับลูกสาวชาวบ้านและมีลูกชายคนหนึ่งชื่อว่า “คะหัยอ”

ลำดับที่ ๒ คะหัยอ แต่งงานกับลูกสาวของคนในหมู่บ้านบือเงาะชื่อว่า “ค้อลี” ซึ่งเป็นสายตระกูล ของแซะ คะหัยอได้สืบทอดหน้าที่การดูแลนาข้าวให้กับเจ้าเมือง และเป็นผู้ที่สำรวจหาพื้นที่ๆเหมาะสม ในการทำนาเพื่อขยายขอบเขตให้เจ้าเมืองอีกด้วย คะหัยอมีลูกชาย ๑ คน

ลำดับที่ ๓ เจ๊ะเงาะ (ลูกชายคนโตของคะหัยอ) ได้แต่งงานกับสาวชาวบ้านกะรอ (อำเภอรามัน จังหวัดยะลาในปัจจุบัน) และได้สืบทอดลูกหลานกันมาจนถึงปัจจุบัน บ้านกะรอเป็นหมู่บ้านตั้งอยู่บนริม ฝั่งแม่น้ำสายบุรีเป็นท่าเรือและจุดรับแลกเปลี่ยนสิ่งของในสมัยนั้น

เจ๊ะเลาะ (ลูกชายคนที่ ๒ ของคะหัยอ) ได้แต่งงานกับลูกสาวในหมู่บ้านบือเงาะ (บ้านร้างของ บ้านบือเงาะ) หมู่บ้านบือเงาะเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ในเขตนั้นเป็นหมู่บ้านต้นตระกูลของชาอิดชามะ ลูกหลาน ได้กระจายออกไปถึงบ้านตะโหนด ปัจจุบันกลายเป็นหมู่บ้านร้าง ชาวบ้านเรียกว่า *Kampungtinggal* เนื่องจากสาเหตุในสมัยอดีตชาวบ้านได้จัดพิธีกรรมทุกๆ ปี หลังจากเก็บเกี่ยวนาข้าวแล้ว เขาก็จะจัดงาน มหรสพกัน โดยเรียกมโหรีสพมาเล่นในหมู่บ้านเป็นพวกหนังตะลุง ดิเกร์ฮูลู สีละและมะโยง มีเรื่องเกิดขึ้น ว่าวงมะโยงเกิดความไม่พอใจในการต้อนรับของหัวหน้าหมู่บ้าน จึงเกิดความอาฆาตเค้นเลยปล่อยผีลูกรอก ลังให้เล่นงานชาวบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านเจ็บป่วยล้มตายกันเป็นรายวันหมดไปทั้งหมู่บ้าน ส่วนชาวบ้านที่ เหลืออยู่จึงได้ตัดสินใจทิ้งบ้านเรือนย้ายออกไปจากหมู่บ้าน กระจัดกระจายไปอาศัยอยู่กันตามหมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านตะเมาะและบ้านตายา

เจ๊ะแม (ลูกชายคนที่ ๓ ของคะหัยอ) ได้แต่งงานกับลูกสาวของคนในหมู่บ้านบือเงาะ ปัจจุบันเป็น หมู่บ้านร้างที่ขึ้นชื่อเรื่องผีคุกทำให้ผู้คนอพยพออกจากหมู่บ้านนี้จนหมด เจ๊ะแมก็เป็นผู้สืบทอดทำหน้าที่ เหมือนกับผู้พ่อคือคะหัยอ

แวนสะนอ (ลูกสาวคนที่ ๔ ของคะหัยอ) ได้แต่งงานกับชายหนุ่มนอกหมู่บ้าน ชื่อ *บ้านปูลาสีอนอ* อยู่ ในตำบลจาก๊ะ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ในปัจจุบัน การแต่งงานของผู้คนในสมัยก่อนนั้น แม้ว่าทั้งฝ่าย ชายและฝ่ายหญิงทั้งสองฝ่ายจะอยู่ที่พ่อแม่เป็นผู้กำกับว่าจะแต่งงานกับใคร? เมื่อไหร่? อยู่ที่พ่อแม่ของทั้ง สองฝ่ายตกลงกันลูกๆ ก็ต้องคล้อยตาม ส่วนมากก็จะเป็นญาติกันมาก่อน จุดประสงค์ของพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายก็ คือจะรวบรวมญาติห่างๆ ทำให้มาใกล้ชิดกันใหม่

แหวะ (ลูกสาวคนที่ ๕ ของคะหัย) ได้แต่งงานกับชายหนุ่มนอกหมู่บ้าน คือบ้านป่าเตราโย อยู่ในตำบลเกอรอ อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ในปัจจุบัน ไปอยู่บ้านผู้ชายได้สืบทอดลูกหลานจนถึงปัจจุบัน

ลำดับที่ ๔ เจ๊ะมะ (ลูกชายคนโตของเจ๊ะแม) ไปเป็นเขยของสายตระกูลแซง

นางซีตีมินะโซะมะคะ อายุ ๘๕ ปี เล่าว่า นายเจ๊ะมะ พ่อของนาง เคยไปเป็นผู้ช่วยทำงานให้รายาจาปูแวงซึ่งเป็นยาย ในการค้าขายที่ กือโรห์ (keroh) เคดาห์ มาเลเซีย ยูนนานจนรายาจาแหวะจัดการแต่งงานกับคนเคดาห์ให้ แต่เมียที่บ้านตะโหนดคือแม่ปุเตะรู้จึงไม่ยอมและไปตามถึง กือโรห์ ให้กลับมาอยู่บ้าน และต่อมาได้ทำการค้าขายระหว่างรามันกับกือโรห์

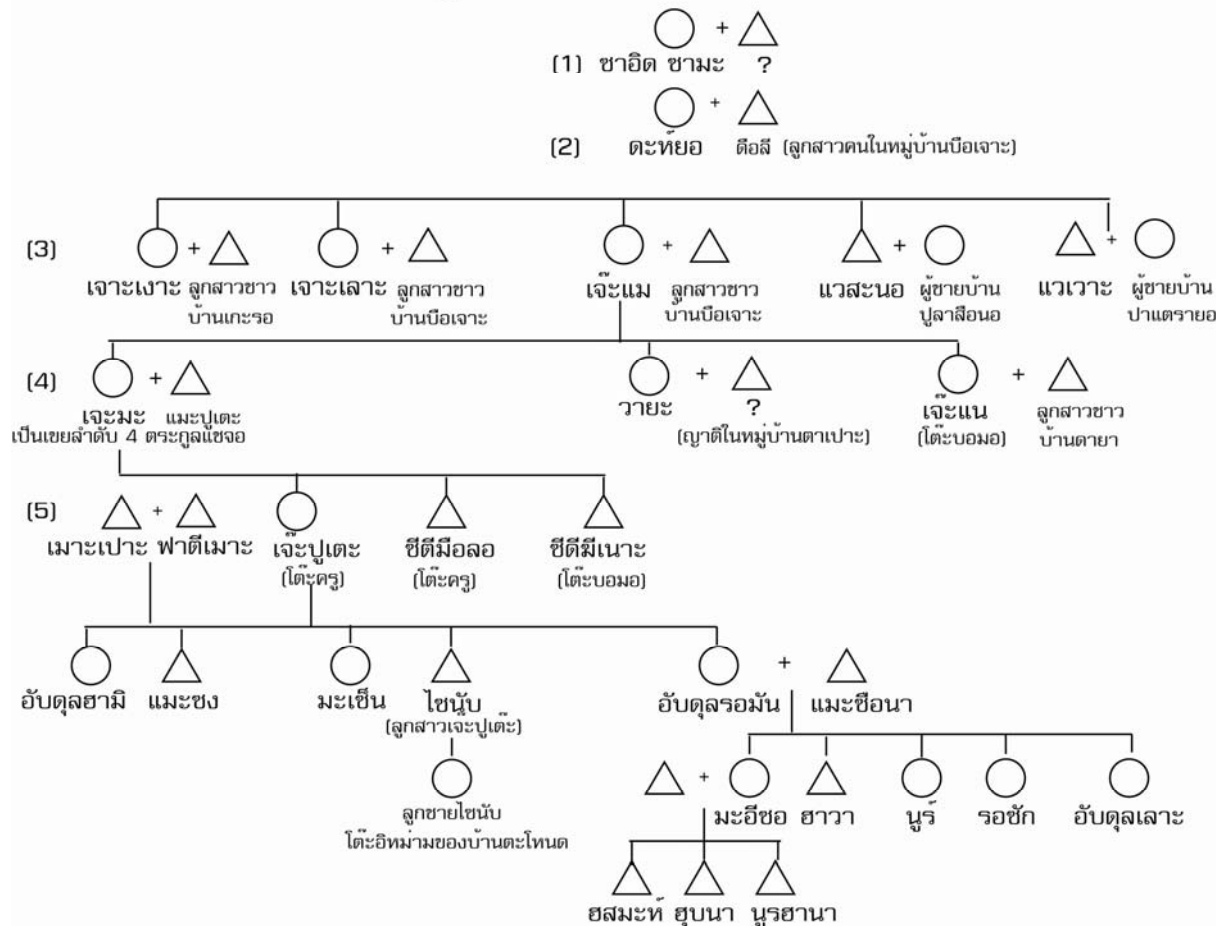
วายะ (ลูกชายคนที่ ๒ ของเจ๊ะแม) แต่งงานและตั้งถิ่นฐานกับญาติในหมู่บ้านตาเปาะ ตำบลสุารี อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส มีลูกหลานสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน

เจ๊ะแน (ลูกชายคนที่ ๓ ของเจ๊ะแม) เป็นโตะบอมอได้ไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านตาฮา หมู่ ๑ ตำบลสุารี อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส แต่งงานกับลูกสาวชาวบ้านตาฮา ซึ่งเป็นญาติเหมือนกันและออกไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง เป็นโตะบอมอสืบทอดต่อมา จนถึงรุ่นลูกหลานได้ออกไปเรียนศาสนาหาความรู้เพิ่มเติมจนได้เป็นโตะอิหม่าม **เจ๊ะแน** เป็นบุคคลที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือคนหนึ่ง เขาเป็นโตะบอมอและมีความสามารถต่อสู้กับเสือโคร่ง ใช้วิธีการอ่านคาถาทำให้เสืออ้าปากไม่ขึ้นและไม่สามารถกางเล็บเพื่อตะปบคนได้

ลำดับที่ ๕ เจ๊ะปุเตะ (ลูกคนโตของเจ๊ะมะ) เป็นโตะครูสอนอัลกุรอ่านทั้งเด็กและผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน **ซีตีมือลอ** (ลูกสาวคนที่ ๒) เป็นโตะครูเหมือนกับพี่ชาย สอนอัลกุรอ่านให้กับเด็กและผู้ใหญ่ในหมู่บ้านตะโหนด **ซีตีมินะ** (ลูกสาวคนที่ ๓) เป็นโตะบอมอ เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนก็จะไปขอความช่วยเหลือ

ลำดับที่ ๖ ไซนับ (ลูกสาวของเจ๊ะปุเตะ) มีลูกชายหนึ่งคน ปัจจุบันเป็นโตะอิหม่ามของหมู่บ้านตะโหนด

ตระกูลชาอิด ชามะ

สายตระกูลรายาจาแวงและสายตระกูลแซนะ

รายาจาแวงเป็นลูกของเจ้าเมืองรามันในสมัยนั้นที่มีบทบาทในเขตบ้านตะโหนด และต่อมาแต่งงานกับหลานของ โตะสาเลาะมะห์ ชื่อ เจ๊ะนิง ซึ่งอยู่ในตระกูลแซนะ

อาจบอกได้ว่าพื้นที่บ้านตะโหนดในอดีตเป็นพื้นที่การครอบครองของเจ้าเมืองที่ขยายอาณาเขตการทำนาหลวงของตนถึงเขตช่องเขานี้ ซึ่งในพื้นที่นี้มีชาวบ้านตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ก่อนแล้วแต่ที่บอกเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ในตระกูลที่สำคัญ ในยุคนั้นแต่ละพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นภูเขาหรือท้องทุ่งต้องมีผู้ปกครอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าในสมัยนั้นรายาได้ทำกิจกรรมในพื้นที่ดังนี้

การทำนา

การล่าสัตว์ในยามว่าง ล่ากิ้ง กวาง ตามภูเขาในเขตบ้านตะโหนด ซึ่งมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้แทบทุกพื้นที่ในเขตบ้านตะโหนดว่า รายาพร้อมบริวารได้ช้างออกล่าสัตว์หรือนำช้างมากวนน้ำในลูโป๊ะเพื่อจับปลาในหน้าแล้ง (ลูโป๊ะ เป็นพื้นที่มีน้ำท่วมขังในหน้าแล้ง) ซึ่งต่อมาพื้นที่นี้ได้กลายเป็น บ้านลูโป๊ะ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านตะโหนด

การล่าช้างเพื่อค้าขาย ตามเรื่องเล่าจากคนเฒ่าบอกว่าในอดีตอารามันได้ล่าช้างไปถึง *ม้อ โร๊ะ* ชื่อสถานที่ในรัฐเคดาห์ มาเลเซีย

อาณาเขตของรายาขยายไปเรื่อยตามเงื่อนไขต่างๆเช่นการขยายพื้นที่ทำนา เมื่อมีนโยบายการทำนาก็จะประกาศให้ชาวบ้านในพื้นที่เหมาะแก่ทำนาร่วมกันทำนาหรือเมื่อมีลูกเพิ่มขึ้นก็จะหาที่ทางขยายอาณาเขตให้ไปอยู่ครอบครอง อาจบอกได้ว่าการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำนาของรายาเป็นผลทำให้เกิดพื้นที่ทุ่งนามากในเขตบ้านตะโหนด ในการดูแลพื้นที่ทำนาของรายานั้นจะแต่งตั้งคนของตนเป็นผู้ดูแลกิจการทรัพย์สินของรายาในพื้นที่

กรณี *ชาวิดชามะ* ซึ่งเป็นคนดูแลกิจการนาของรายา เดิมอยู่บ้านลิเซ็ง ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลกะจะ อำเภอรามัน ได้อพยพจากบ้านลิเซ็งมาอยู่ในพื้นที่นาใหม่ บ้านบือเจาะเขตบ้านตะโหนด (บือเจาะคือพื้นที่ลุ่มเหมาะแก่การทำนา) รายาได้มีคำสั่งใช้ให้คนนำก้อนหินวางซ้อนกันทางน้ำเพื่อกันน้ำให้ยังเป็นฝายแล้วผันน้ำเข้าสู่ทุ่งนา ชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า บือละบาตู (บือละหมายถึงการกัน ปิด บาตูหมายถึงก้อนหิน)

ต่อมากลายเป็นชื่อหมู่บ้านและชื่อสายน้ำบือละบาตู อยู่ทางเหนือของบ้านบือเจาะ การสร้างฝายเพื่อกันน้ำเข้าทุ่งนาในเขตนี้ใช้ได้ในเขตพื้นที่ทุ่งนาที่มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขาซึ่งมีลักษณะพื้นที่เป็นแนวยาวไม่กว้างมากเหมือนพื้นที่นาในที่ราบลุ่ม ในเวลาต่อมาเกิดเหตุโจรปล้นอาละวาดชาวบ้านจึงอพยพไปอยู่ที่อื่น

ตระกูลแซะห์กับโต๊ะสาละมาะภรรยา นั้น หลานของแซะห์กับโต๊ะสาละมาะคนหนึ่งชื่อ *เจะนิง* เมื่อเธออยู่ที่บ้านบือเจาะซึ่งเป็นหมู่บ้านร้างไปแล้วจากเกิดเหตุการณ์ผีป่าอาละวาด มีเรื่องเล่าว่า เมื่อ *เจะนิง* โตเป็นสาวแล้วอยู่มาวันหนึ่งเจะนิงเดินตามหาดทรายริมคลอง *จะเราะบือละบาตู* ที่ติดกับหมู่บ้าน ขณะเดินผ่านได้ค้นมะเดื่อต้นหนึ่ง เมื่อเธอเงยหน้ามองเห็นดอกมะเดื่อก็เด็ดเอากลับมาบ้านให้พ่อแม่ดู ในสมัยก่อนชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าใครได้เจอดอกมะเดื่อแสดงว่าบุคคลนั้นจะได้เจอปาฏิหาริย์ในชีวิต พ่อแม่เกิดความสนใจจึงได้ไปปรึกษากับโต๊ะบอมอ ว่าเจะนิงลูกสาวเจอดอกมะเดื่อจะมีอะไรเกิดขึ้นกับเธอในภายหน้า? โต๊ะบอมอบอกว่า เจะนิงจะได้เป็นบุคคลสำคัญที่ผู้คนเคารพนับถือในหมู่บ้าน หลังจากนั้นลูกของเจ้าเมืองรามันก็ได้มาสู่ขอแต่งงานเป็นภรรยาของรายาจาแเว แต่ชาวบ้านเรียกเจะนิงว่า *รายาปูแ่ว* (ภรรยารายาจาแเว)

อับดุลลอฮ์ ลออแมน (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) เคยบอกว่า รายาปูแ่วมีบทบาทนอกพื้นที่ท้องถิ่นด้วย เช่น ในรัฐเคดาห์ เพราะหลังจากแต่งงานแล้ว *รายาปูแ่ว* ก็ได้รับความไว้วางใจจากรายาจาแเว (ผู้เป็นสามี) ให้ช่วยดูแลในด้านการบริหารบ้านเมือง เพราะรายาปูแ่วมีความสามารถในการต่อรองค้าขายกับต่างเมืองได้เก่งเช่นกัน

-๓-

การใช้พื้นที่ทำกินของคนบ้านตะโหนด

คนบ้านตะโหนดส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนยาง ทำนา และเลี้ยงสัตว์พวกวัว ควาย ตามแต่ฤดูกาล ในอดีตการถือครองที่ดินยังไม่มีมีความสำคัญมากนัก อาจเนื่องจากมีพื้นที่มาก คนยังน้อย เป็นการดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกิน ชาวบ้านส่วนใหญ่เมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็จะทำนา หลวงของร่ายรามัน ก็จะได้อผลผลิตจากการแบ่งปันของร่ายเป็นการตอบแทน นอกฤดูกาลทำนาชาวบ้านตะโหนดจะร่วมกันทำไร่ ปลุกพืชโตเร็ว บ้างขึ้นเขาหาของป่า ลักษณะการใช้ร่วมกันและไม่มีการครอบครองที่ดินชัดเจน พื้นที่ไหนที่คนเดิมไม่เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ คนใหม่ก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์แทนได้ เพียงแค่บอกกล่าวให้รู้เป็นธรรมเนียม

การใช้ชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านโหนด

ต่อมาเมื่อจำนวนคนในชุมชนมีปริมาณมากขึ้น เกิดการขยายการใช้พื้นที่เพิ่มขึ้น ลักษณะการรวมตัวการทำงานมีความชัดเจนยิ่งขึ้น ในแต่ละสายตระกูลจะทำงานด้วยแรงงานสมาชิกของตระกูลตัวเองในลักษณะการทำไร่ ที่เลือกพื้นที่บริเวณใกล้แม่น้ำลำคลอง เพื่อความสะดวก

การเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ที่จะสร้างที่พักชั่วคราว ถางป่าทำไร่ ปลูกพืชไร่ต่างๆ หรืออาจมีข้าวโพด ข้าว ไร่ เมื่อกินผล ไม้อะไรก็ได้มาจากป่าก็จะข้างที่รอบที่พัก นานวันพื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นสวนดูงหรือสวน เครือญาติสายตระกูลนั้นมีผู้อาวุโส ในสายตระกูลนั้นเป็นผู้ควบคุม มีหน้าที่ดูแลจัดการใช้ประโยชน์ให้ สมาชิกในสายตระกูล ลักษณะการถือครองที่ดินถือเป็นของส่วนรวมของสายตระกูล

ในพื้นที่ลุ่ม มีการทำนา ซึ่งมีการถือครองที่ดินเป็นของครอบครัวซึ่งเล็กกว่าแบบของสายตระกูล เนื่องจากมีลักษณะการทำนาทำเป็นช่วงจังหวะฤดูกาล ที่ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานมากเท่าไร แรงงานจึงเป็น แรงงานมาจากสมาชิกภายในครอบครัว กระนั้นก็ตาม ยามหลังจากหน้านา ชาวบ้านคนอื่นก็สามารถมา ปลอ่ยว ควาย ในพื้นที่ได้ในบริเวณที่ลุ่มทุ่งนา

การสืบทอดที่ดินจะสืบทอดจากรุ่นพ่อสู่รุ่นลูก การจัดแบ่งที่ดิน พ่อจะแบ่งตามเหมาะสมของลูกแต่ละคน หากลูกคนไหนพิการทุพพลภาพ ก็ได้รับส่วนแบ่งเป็นพิเศษมากกว่าลูกคนอื่นที่มีร่างกายสมบูรณ์ การแบ่งที่ดินไม่ใช่สิ่งที่ก่อให้เกิดความแตกแยกของสมาชิกในครอบครัวหรือในสายตระกูล

ในอดีตเคยมีคนอพยพจากมาเลเซียมาอยู่ที่บ้านตะโหนด คนในบ้านตะโหนดก็แบ่งปันที่อยู่อาศัยให้อยู่ แบ่งปันที่ดินให้ทำกิน จนสามารถครองครองที่ดินเป็นของตนเองได้จากการสะสมเงิน เมื่อเวลาผ่านไป ถึงรุ่นลูกมีการอพยพกลับไปมาเลเซียก็สามารถขายที่ดินให้ชาวบ้านกลับคืน

ความเชื่อกับการใช้ที่ดิน

การครอบครองที่ดินและการควบคุมที่ดินในเขตบ้านตะโหนดมีรูปแบบลักษณะตามระบบความเชื่อเกี่ยวกับที่ดินตามแต่ละยุคสมัย ในอดีต คนในท้องถิ่นมีความเชื่อเกี่ยวกับผี ยุคนั้นการบุกเบิกจับจองที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์นั้นมีลักษณะร่วมกันทำงาน บุกเบิกพื้นที่ร่วมกัน ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ร่วมกันเพราะมีพื้นที่ที่ดินมากกว่าปริมาณคนที่จะใช้ประโยชน์

ในการบุกเบิกมี *บอมอ* ซึ่งเป็นผู้ชาย มีความรู้เกี่ยวกับป่า เกี่ยวกับผี ในการเข้าถึงพื้นที่ครั้งแรก บอมอจะกล่าวกับผีและกับป่าว่า พวกของตนจะมาขอใช้ประโยชน์จากพื้นที่นี้ ขออย่าได้มารบกวน แล้ว *บอมอ* อ่านสัญญาจากป่าว่า ได้หรือไม่

ในการกล่าวของ *บอมอ* ในการขอใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้น บอมอ จะแทนตัวว่าเป็นลูกหลาน *ยาแฆมารีฮาซุ อาเนาะจูจู เนาะบูวะการีญอ* แปลว่า ขออย่ามารบกวนเลย ลูกหลานจะขอทำงานในพื้นที่นี้ หลังจากนั้นบอมอจะอ่านคาถา บอมอบางคนจะสัญญาว่า จะทำพิธีกรรมเลี้ยงเป็นประจำทุกปี ซึ่งในสี่ตระกูลที่เป็นตระกูลหลักของบ้านตะโหนดต่างมี *บอมอ* ประจำของตระกูล

แม้คนในรุ่นหลังๆ ต่อจากคนรุ่นบุกเบิกก่อนจะเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้นๆ ก็ต้องกล่าวขออนุญาต โຕะหรือบอมอประจำสายตระกูลที่ดูแลพื้นที่นั้นก่อน มิฉะนั้นจะเป็นไข้ไม่สบาย หากเป็นไข้ไม่สบายจากการใช้ประโยชน์จากพื้นที่โดยไม่ได้อุญาตแล้ว วิธียุคต่อมาต้องไปขอขมาเอาหมากพลูไปให้ผู้ อาวุโสในสายตระกูลที่ดูแลพื้นที่นั้นทำพิธีรักษา